

บทที่ 4

วิเคราะห์ประเด็นปัญหาและคำตอบของพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีต่อการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณ

4.1 ความเป็นผู้รู้ของพระพุทธเจ้า

ในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาของพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อการพยากรณ์ด้วยพระญาณนั้น ผู้วิจัยขอเริ่มด้วยการอภิปรายเกี่ยวกับเรื่อง “การรู้” ความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ของพระพุทธเจ้าเสียก่อน ในการตั้งประเด็นปัญหาในบทที่ 2 ผู้วิจัยกล่าวในตอนหนึ่งว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ได้ถูกต้องอาจเป็นเพราะชีวิตถูกกำหนดมาแล้วและพระองค์เป็นผู้เข้าไป “รู้” ความเป็นไปเหล่านั้น เพราะจากตัวอย่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณสามารถยืนยันได้ว่าทรง “รู้” สิ่งต่างๆ ที่เป็นไปแล้ว กำลังเป็นไป และจะเป็นไปในอนาคตได้อย่างละเอียดหาข้อผิดพลาดไม่ได้ คำถามที่ต้องหาคำตอบในประเด็นนี้คือพระพุทธเจ้าเป็นผู้เข้าไปรู้ความเป็นไปของสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องได้อย่างไรและทรงรู้อะไรบ้าง เมื่อได้คำตอบในประเด็นนี้แล้วจึงจะได้วิเคราะห์ประเด็นปัญหาระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับกฎแห่งกรรมและไตรลักษณ์

ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาปรากฏหลักฐานแสดงถึงพระญาณของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก เช่น การที่ทรงรู้ความแตกต่างในอริยาคัยของบุคคล การจำแนกกรรมให้เหมาะสมกับอริยาคัย ทรงรู้และเข้าใจเหตุปัจจัยความเป็นไปในเรื่องต่างๆ ทรงรู้กรรม รู้ผลของกรรมของสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ สิ่งที่พระองค์ทรงรู้ก็ดูเหมือนว่าจะไม่มีขอบเขต ดังที่มีข้อความแสดงความรู้อันหนึ่งของพระพุทธเจ้าว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงรำพึงถึงอดีต อนาคตหรือปัจจุบัน ย่อมไม่มีอะไรขัดขวางเลย เหตุที่เป็นอดีตหรือเหตุที่เป็นอนาคต ที่เป็นไปในภายในระหว่างแสนโกฏิกัปเป็นอันมากก็ดี ปัจจุบันระหว่างแสนจักรวาลก็ดี ย่อมเนื่องด้วยการนี้ เนื่องด้วยมนสิการทั้งนั้น”¹ หมายความว่าไม่ว่าเรื่องใดๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต พระพุทธองค์ทรงสามารถรู้ได้ทั้งสิ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับความแม่นยำที่เกิดขึ้นในการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณ เพราะเป็นการช่วยยืนยันในเบื้องต้นแล้วว่าพุทธญาณคือพระญาณของพระพุทธองค์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพยากรณ์มีความถูกต้อง

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุ ตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 1, น. 245.

ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค กล่าวว่บัญญัติบัญญัติมี 73 ประการ ญาณ 67 ประการแรกนอกจากจะเกิดกับพระพุทธเจ้าแล้วก็สามารถเกิดได้ทั่วไป แก่พระสาวก แต่ญาณ 6 ประการสุดท้าย ไม่เกิดแก่พระสาวกเป็นญาณเฉพาะพระ พุทธเจ้าเท่านั้น บัญญัติบัญญัติ 6 ประการนั้นได้แก่

1. อินทริยปโรปริยัตตญาณ คือพระญาณหยั่งรู้สัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสธุลีน้อย กิเลส ธุลีมากในบัญญัติจักขุ มีอินทริย์แก่กล้า มีอินทริย์อ่อน มีอาการดี - ชั่ว พึงให้รู้ แจ้งโดยง่าย พึงให้รู้แจ้งโดยยาก บางพวกมีปกติเห็น - บางพวกมิได้เห็นปรโลก และโทษโดยความเป็นภัย ¹
2. อาสยานุสยญาณ คือพระญาณที่ทำให้ทรงทราบฉันทะเป็นที่มานอน กิเลสอัน นอนเนื่อง จริต อธิมุตติของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบชัดภัพพสัตว์และภัพพสัตว์ ²
3. ยมกปาฏิหาริยญาณ คือพระญาณที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำเป็นคู่ เช่น ท่อไฟพุ่ง ออกจากพระกายเบื้องบน สายน้ำพุ่งออกจากพระกายเบื้องล่าง ท่อไฟพุ่งออก จากพระกายเบื้องล่าง สายน้ำพุ่งออกจากพระกายเบื้องบน ฯลฯ ³
4. มหากรุณาสมาปัตติญาณ คือพระญาณหยั่งรู้อาการ 89 ประการ อาทิ ทรงเห็น อยู่ว่าโลกสันนิวาสน์ไฟติดโชนแล้ว . . .โลกสันนิวาสน์ยกพลแล้ว . . .โลกสันนิวาสน์ เเดินผิดแล้ว . . .โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ฯลฯ จึงทรงแผ่ พระมหากรุณาไปยังหมู่สัตว์ ⁴
5. สัพพัญญุตญาณ คือพระญาณหยั่งรู้สิ่งทั้งปวงทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต⁵
6. อนาวรณญาณ คือพระญาณหยั่งรู้ที่ไม่มีอะไรมาบังได้ เพราะอนาวรณญาณการ หยั่งรู้สิ่งทั้งปวงด้วยสัพพัญญุตญาณจึงเป็นการรู้แจ้ง ไม่มีสิ่งใดขวางได้ ⁶

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค เล่ม ที่ 7 ภาคที่ 1, น. 1058.

² เรื่องเดียวกัน, น. 1070.

³ เรื่องเดียวกัน, น. 1091 – 1092.

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 1099 – 1104.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 1154 – 1159.

⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 1154.

ซึ่งปัญญาญาณข้อที่ครอบคลุมและเกี่ยวข้องกับการพิจารณาพุทธญาณที่ พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการพยากรณ์คือสัมพัชฌญาณและอนาวารณญาณ เพราะพระพุทธเจ้าทรง ได้ชื่อว่าเป็นสัมพัชฌญาณ เป็นผู้รู้หมด รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ด้วยพระญาณคือสัมพัชฌญาณทำให้ทรง หยั่งรู้สิ่งทั้งปวงทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคตได้¹ ในสัมพัชฌญาณนิตเทส พระสารีบุตรกล่าวถึง สัมพัชฌญาณของพระพุทธเจ้าว่าเป็นญาณที่ทำให้รู้สิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. รู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวง รู้กรรมส่วนอนาคต ทั้งหมด รู้กรรมส่วนอดีต ทั้งหมด รู้กรรมส่วนปัจจุบันทั้งหมด รู้จักษุและรูปทั้งหมดว่าอย่างนี้ . . . รู้หูและ เสียง ฯลฯ จมูกและกลิ่น ลิ้นและรส กายและโณภูมิจิตใจและธรรมารมณ์ ทั้งหมดว่าอย่างนี้
2. รู้สภาพไม่เที่ยง สภาพเป็นทุกข์ สภาพเป็นอนัตตา รู้สภาพไม่เที่ยง สภาพเป็นทุกข์ สภาพเป็นอนัตตาแห่งรูป รู้สภาพไม่เที่ยง สภาพเป็นทุกข์ สภาพเป็นอนัตตาแห่ง เวทนา สัญญา สังขารวิญญาณ รู้สภาพไม่เที่ยง สภาพเป็นทุกข์ สภาพเป็น อนัตตาแห่งจักษุ ฯลฯ แห่งชราและมรณะ ตลอดทั้งหมด
3. รู้สภาพธรรมที่ควรรู้อย่างด้วยอภิญาณ รู้สภาพที่ควรกำหนดรู้ด้วยปริญาณ รู้สภาพที่ ควรละด้วยปหานะ รู้สภาพที่ควรเจริญด้วยภาวนา รู้สภาพที่ควรทำให้แจ้งด้วย สัจฉิกิริยา รู้สภาพที่เป็นกองแห่งขันธ รู้สภาพที่ทรงไว้แห่งธาตุ รู้สภาพเป็นที่ต่อ แห่งอายตนะ รู้สภาพที่ปัจฉัยปรุงแต่งแห่งสังขตธรรม รู้สภาพที่ปัจฉัยไม่ปรุงแต่ง แห่งอสังขตธรรม ตลอดทั้งหมด
4. รู้กุศลธรรม รู้อกุศลธรรม อภัยกตธรรม กามาวจรธรรมรูปาวจรธรรม อรูปาวจร ธรรม โลกุตตรธรรม รู้สภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ สภาพเป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย สภาพที่ดับแห่งนิโรธ สภาพเป็นทางแห่งมรรค ตลอดทั้งหมด
5. รู้สภาพปัญญาอันแตกฉานดีในอรรถแห่งอรรถปฏิสัมภิตา รู้สภาพปัญญาอัน แตกฉานดีในธรรมแห่งธรรมปฏิสัมภิตา สภาพปัญญา อันแตกฉานดีในนิรุติแห่ง นิรุติปฏิสัมภิตา สภาพปัญญาอันแตกฉานดีในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภิตา รู้อินทริยปโรปริยัตตญาณ รู้ญาณในฉันทะ อันมานอนและกิเลสอันนอนเนื่องของ สัตว์ทั้งหลาย รู้ยมกปาฏิหาริยญาณ รู้มหากรุณาสมาบัติตติญาณ ตลอดทั้งหมด
6. รู้อารมณ์ที่ได้เห็น ที่ได้ฟัง ที่ได้ทราบ ที่ได้รู้แจ้ง ที่ได้ถึง ที่ได้แสวงหา ที่เที่ยวตามหา

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, น. 275.

ด้วยใจ แห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก แห่งหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ
 พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ตลอดทั้งหมด ทรงทราบซึ่งธรรมเป็นเครื่องนำไปทั้ง
 ปวง จึงทรงเป็นพระสมันตจักขุ ซึ่งสมันตจักขุก็คือพระพุทธานุญาณ 14 ได้แก่ ญาณ
 ในทุกข์ ญาณในทุกขสมุทัย ญาณในทุกขนิโรธ ญาณในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
 ญาณในอรรถปฏิสัมภทา ญาณในธรรมปฏิสัมภทา ญาณในนิรุตติปฏิสัมภทา
 ญาณในปฏิภาณปฏิสัมภทา ญาณในความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริย์ ญาณใน
 ฉันทะเป็นที่มานอนและกิเลสอันนอนเนื่องของสัตว์ทั้งหลาย ญาณในยมก
 ปาฏิหาริย์ ญาณในมหากรณาสมาบัติ สัพพัญญุตญาณ และอนาวรณญาณ

7. สภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ สภาพเป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย สภาพเป็นที่ดับแห่ง
 นิโรธ สภาพเป็นทางแห่งมรรค สภาพปัญญาอันแตกฉานดีในอรรถแห่งอรรถ
 ปฏิสัมภทา . . . ในธรรมแห่งธรรมปฏิสัมภทา . . . ในนิรุตติแห่งนิรุตติปฏิสัมภทา . . .
 ในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภทา ญาณในความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริย์
 ญาณในฉันทะอันมานอนและกิเลสอันนอนเนื่องของสัตว์ทั้งหลาย ญาณในยมก
 ปาฏิหาริย์ ญาณในมหากรณา สมาบัติ ทรงทราบแล้ว ทรงเห็นแล้ว ทรงรู้แจ้งแล้ว
 ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้วตลอดทั้งหมดด้วยพระปัญญา ชื่อว่า
 สัพพัญญุตญาณ¹

นอกจากพุทธานุญาณคือสัพพัญญุตญาณแล้ว พระสารีบุตรยังได้พรรณนาคุณของ
 พระพุทธเจ้าอีกว่าพระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยจักขุ 5 ประการ ซึ่งในสัพพัญญุตญาณนิตเทส
 กล่าวถึงจักขุ 1 ในห้าจักขุไปแล้วคือสมันตจักขุว่าความเป็นสัพพัญญุของพระพุทธเจ้าที่ทรงรู้ธรรม
 ทั้งปวงจึงเป็นพระสมันตจักขุผู้ทรงเห็นทั่ว จักขุทั้ง 5 ประการของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย

1. มังสจักขุ คือพระพุทธเจ้าทรงมีพระเนตรตรงดงาม แจ่มใสไม่มีหมอง มังสจักขุนี้
 เกิดด้วยสุจริตกรรมในภพก่อน ทรงมองเห็นได้ไกล 1 โยชน์ ทั้งกลางวัน และ
 กลางคืน สิ่งกีดขวางใด ๆ ก็ไม่สามารถปิดกั้นการมองเห็นสิ่งทั้งหลายของ
 พระพุทธเจ้าได้
2. ทิพยจักขุ คือพระพุทธเจ้าทรงเห็นสรรพสัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต
 มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก กล่าวคือพระองค์ทรงสามารถเห็น

¹ มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค เล่ม
 ที่ 7 ภาคที่ 1, น. 1154 – 1159.

ความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลายตามอำนาจกรรมที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้หาก
ทรงมีพระประสงค์จะเห็นโลกธาตุ แม้เป็นจำนวนถึง 3,000 โลกธาตุหรือมากกว่า
นั้นก็ทรงสามารถเห็นได้ตามแต่พระประสงค์

3. ปัญญาจักขุ คือพระปัญญาของพระพุทธเจ้าใน คมกล้ำ เป็นปัญญาชำแรกกิเลส
ทรงมี ปัญญา แดกฉาน ทรงบรรลุปฏิสัมภิทา ทรงบรรลุเวสัชชญาณ 4 ทรง
ทศพลญาณ เป็นพระปัญญาที่ทำให้ทรงตรัสรู้อุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ และทำ
ให้ทรงสามารถเลือกเฟ้นบทรธรรมที่จะนำไปแสดงให้เหมาะสมกับอัธยาศัยของ
เหล่าสัตว์

4. พุทธจักขุ คือจักขุที่ทรงใช้ตรองดูสัตว์โลกว่ามีกิเลสมากน้อยเพียงใด มีอินทรีย์แก่
กล้าหรืออ่อนเพียงใด มีจริตอย่างไร เพื่อให้ประโยชน์ในการแสดงธรรมให้
เหมาะสมแก่สัตว์ที่มีอุปนิสัยแตกต่างกันไป เช่น ตรัสบอกอสุกถาแก่ผู้มีราคะจริต
เมตตภาวนาแก่ผู้มีโทสะจริต เป็นต้น

5. สมันตจักขุ คือ พระสัพพัญญุตญาณ พระญาณของพระพุทธเจ้าที่ทำให้ทรงรู้
ธรรมทั้งปวงทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รู้สภาวะไตรลักษณ์ เป็นต้น ¹

นอกจากที่พระสารีบุตรได้ออกมาสรรเสริญพระญาณของพระพุทธเจ้าแล้ว

พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสยืนยันในพระญาณที่เกิดขึ้นกับพระองค์เช่นกัน ในคราวหนึ่งพระองค์ตรัสเล่า
เหตุการณ์ช่วงการตรัสรู้ ทรงกล่าวถึงการเกิดขึ้นของความรู้อัน 3 ประการว่า

เรา นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อน
ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่ออุปเพณีสถา
สตีญาณ เราย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมากคือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง ฯลฯ
เราย่อมระลึกถึงชาติ ก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วย
ประการฉะนี้ ดูก่อนการทวาชะ นี้เป็นวิชาข้อที่ 1 เราได้บรรลุแล้วในปฐมยาม
แห่งราตรี อวิชาเรากำจัดได้แล้ววิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่อยู่ เรา นั้น
เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่
การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้จติและอุปบัติของสัตว์

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย มหานิทเทส เล่ม ที่ 5
ภาคที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2544), น. 536 – 544.

ทั้งหลาย เราเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจืด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฯลฯ ดูก่อนการทวาชะ นี่เป็นวิชาข้อที่ 2 เราบรรลุแล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี อวิชาเรากำจัดได้แล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้วแสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่อยู่ เรายัง เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสาชยญาณ เรายังได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกขันธ์เหตุให้เกิดทุกขันธ์นี้ ความดับทุกขันธ์นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกขันธ์เหล่านี้ อาสวะนี้ เหตุให้เกิดอาสวะนี้ ความดับอาสวะนี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะเมื่อเรารู้เห็นอย่างนี้ จิตหลุดพ้นแล้วแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดูก่อนการทวาชะ นี่เป็นวิชาข้อที่ 3 เราบรรลุแล้วในปัจฉิมยามแห่งราตรี อวิชาเรากำจัดได้แล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดเรากำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่อยู่¹

กล่าวโดยสรุปความรู้ 3 ประการนี้ได้แก่ 1. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เป็นความรู้ที่ระลึกชาติได้ไม่จำกัด 2. จุตูปปาตญาณ เป็นความรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย และ 3. อาสวักขยญาณ เป็นความรู้ที่ทำให้อาสวะให้หมดไป ซึ่งรวมเรียกว่าวิชา 3² ในจุฬารัตนโคตตสูตรเป็นอีกแห่งหนึ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับวิชา 3 โดยตรัสแก่วัจจโคตรปริพาชกว่า

ดูก่อนวัจฉะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้างว่า ในภพนั้น เรามีชื่ออย่าง

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั เล่มที่ 2 ภาคที่ 2, น. 465 – 466.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 228.

นั่น มีโคตรอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยทุกข์เสวยสุขอย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ คู่ก่อนวัจจะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติกำลังอุปบัติ เลวประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยากด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่าสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เขาเข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วย กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจ สัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คู่ก่อนวัจจะ เราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่ง ด้วยตนเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่¹

พระดำรัสของพระพุทธองค์ที่ทรงมีต่อวัจจโคตรบริพาชกเป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่ยืนยันในพระญาณของพระองค์ที่หากทรงมีพระประสงค์จะรู้เรื่องต่าง ๆ ก็สามารถรู้ได้ เช่น ความเป็นไปตามกรรมของสรรพสัตว์ ฯลฯ นอกจากพระพุทธองค์จะตรัสยืนยันพระญาณในวิชา 3 แล้ว ยังตรัสถึงพระญาณ 10 ประการที่เป็นกำลังเฉพาะของพระพุทธเจ้าไว้ในพระสูตรและอรรถกถาอีกหลายแห่ง อาทิ ปฐมทสพลสูตรและ ทุตติยทสพลสูตร และอรรถกถา² มหาสีหนาทสูตร³ สีหสูตร⁴ ฯลฯ ว่า

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่มที่ 2 ภาคที่ 1, น. 442.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2544), น. 103 – 109.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม ที่ 1 ภาคที่ 2, น. 40 – 43.

⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุ ตตรนิกาย ทสก – เอกาทสก นิบาต เล่มที่ 5, น. 56 – 60.

พระญาณ 10 ประการนี้ทำให้พระองค์ทรงบันลือสีหนาทและประกาศพระศาสนาในหมู่สัตว์อย่าง
องอาจ เรียกว่าทศพลญาณ พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายแก่ภิกษุทั้งหลายว่าทศพลญาณคือพระ
ปรีชา 10 ประการดังนี้

1. ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ ฐานะและอฐานะ คือรู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขต
ของสิ่งทั้งหลายว่าอะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ แคไหนเพียงไร โดยเฉพาะใน
แง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลและกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเกี่ยวกับสมรรถ
วิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่าง ๆ กัน เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
เป็นไปได้ แต่ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี เป็นไปไม่ได้ เป็นต้น
2. กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุ บัน ตาม
เป็นจริง สามารถกำหนดการแยกให้ผลอย่างสลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีกับกรรม
ชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ
3. สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวงคือสุคติ
ทุกคติ หรือพ้นจากคติคือนิพพาน ว่าเมื่อปรารถนาจะเข้าถึงคติใด จะต้องทำ
อะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติเช่นไร
4. นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ คือรู้
สภาวะธรรมชาติ รู้จักส่วนประกอบของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น
พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่ ทั้งของชั้น ๓ อายตนะ ธาตุต่าง ๆ และรู้เหตุแห่งความ
แตกต่างของสิ่งทั้งหลายนั้น
5. นานาธมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้อัธยาศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ ความสนใจ
เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กัน ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความหย่อนและ
ยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นตามเป็นจริง
6. อินทริยโปรบริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์
ทั้งหลายว่ามี ศรัทธา วิริยะ สติ สมภาณี ปัญญา แคไหนเพียงใด มีกิเลสมาก น้อย
อินทรีย์อ่อนหรือแก่กล้า สอนง่าย ยาก มีความพร้อมจะตรัสรู้หรือไม่
7. ฌานาภิสังกิลสภาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ผ่องแผ้ว การออกแห่งฌาน
วิโมกข์ สมภาณี และสมาบัติทั้งหลาย
8. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ทำให้ระลึกภพที่เคยอยู่ในอดีตได้
9. จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

10. อาสวัทกษยญาน ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย¹

นอกจากสัพพัญญุตญาณ จักขุ 5 วิชชา 3 และทศพลญาณ ญาณอื่น ๆ ที่ย่อมเกิดขึ้นแก่พระองค์ อาทิ ญาณ 3² ได้แก่ อตีตังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต และสวาทาเหตุปัจฉัย อันต่อเนื่องมาได้ อนาคตังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต หยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้ และปัจจุปันนังสญาณ ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน กำหนดได้ถึงองค์ประกอบและเหตุปัจจัยของเรื่องที่เป็นไปอยู่³ เป็นต้น พระญาณคือความรู้ของพระพุทธเจ้าที่นำมาแสดงนี้ช่วยให้ทราบว่าคุณภาพของพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่เหมาะสมกับคำว่าสัพพัญญูอย่างที่สุด เพราะทรงมีพระปรีชารอบรู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง

เมื่อกลับไปคำถามที่ตั้งไว้ในตอนต้นว่าพระพุทธเจ้าทรงรู้ความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ได้อย่างไร และทรงรู้อะไรบ้าง สามารถอธิบายได้ว่าทรงรู้ความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ได้ด้วยพระญาณ คือความรู้ของพระองค์ที่เกิดจากการสังสมบารมีมาตลอด 4 อสงไขยแสนกัป⁴ นับตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่บังกร พระญาณที่เกิดขึ้นนี้ทำให้พระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชาในการเข้าไปรู้สภาวะ ลักษณะ หน้าที่ ความแตกต่าง ความเป็นไปของสรรพสิ่งอย่างไม่มีขอบเขต เพียงแค่ทรงมีพระประสงค์จะเข้าไปรู้เรื่องใด ความรู้ในเรื่องนั้นก็ปรากฏแก่พระองค์ในทันที ดังนั้นในประเด็นเรื่องการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์รายละเอียดในชีวิตของแต่ละบุคคลได้ถูกต้องเพราะพระองค์เป็นผู้เข้าไปรู้ความเป็นไปของชีวิตของบุคคลนั้น จึงเป็นคำพูดที่ไม่ผิดแต่อย่างใดเพราะหากมีพระประสงค์ก็จะทรงสามารถเข้าไปรู้ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของคนเหล่านั้นได้ด้วยพุทธญาณ

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยพิจารณาเฉพาะความเป็นผู้รู้และความรู้ของพระพุทธเจ้าที่ทำให้การพยากรณ์ด้วยพุทธญาณมีความถูกต้อง โดยที่ยังไม่ได้พิจารณาว่าความเป็นผู้รู้และความรู้ของพระองค์จะเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณหรือไม่ อย่างไร ซึ่ง

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), น. 237 – 238.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544), น. 409.

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, น. 85.

⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1*, น. 265 – 266.

จะได้พิจารณาวิเคราะห์ไปพร้อมกับการพิสูจน์ว่าการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณขัดแย้งหรือสอดคล้องกับกฎแห่งกรรมและไตรลักษณ์ ต่อไป

4.2 วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับกฎแห่งกรรม

ปัญหาระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับกฎแห่งกรรมมีอยู่ 2 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรกคือการมองว่าการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณเป็นเรื่องที่พระพุทธรเจ้าทรงเป็นผู้ไปรู้ความเป็นไปของชีวิตที่ถูกกำหนดมาแล้วของแต่ละคน และอีกประเด็นคือการมองว่าเมื่อได้รับการพยากรณ์แล้วไม่ต้องกระทำให้สิ่งใด ในอันดับแรกนี้จึงควรที่จะอธิบายภาพรวมของกฎแห่งกรรมตามที่ปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อความเข้าใจเบื้องต้น จากนั้นจึงจะวิเคราะห์ความขัดแย้งทั้ง 2 ประเด็นนี้ ตามลำดับ

4.2.1 หลักการโดยรวมของกฎแห่งกรรม

ก่อนที่จะศึกษาวิเคราะห์ การยืนยันด้วยพุทธญาณว่ามีความขัดแย้งกับคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเรื่องกฎแห่งกรรมหรือไม่ อยางไรนั้น ควรที่จะได้ทราบถึงความหมายและหลักการในภาพรวมของกฎแห่งกรรมดังต่อไปนี้

4.2.1.1 ความหมายของกรรม

พระพุทธองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับกรรมไว้ในนิพเพติกสูตรว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ”¹ ดังนั้นตามพุทธพจน์นี้เจตนาคือกรรม แต่เมื่อกล่าวโดยทั่วไป กรรม คือการกระทำ หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือทำด้วยความจงใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม การกระทำที่ดีเรียกว่ากรรมดี การกระทำที่ชั่วเรียกว่ากรรมชั่ว² เมื่อกรรม คือ เจตนา หรือที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าเป็น การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาที่มีทั้งเจตนาดี และเจตนาชั่ว ดังนั้นมูลเหตุของการสร้างกรรมย่อมมี

¹ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก - ฉักนิบาต เล่มที่ 3, น. 771.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 3 - 4.

ทั้งมูลเหตุดีส่วนหนึ่งและมูลเหตุไม่ดีส่วนหนึ่ง ในปฐมนิทานสูตร พระพุทธองค์ตรัสต้นเหตุแห่งกรรมทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ฝ่ายละ 3 ประการ ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นเหตุอกุศลมูล 3 นี้ เพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรมต้นเหตุ 3 คืออะไร คือโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้นเหตุเพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรม กรรมที่บุคคลทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ เกิดแต่โลภะ โทสะ โมหะ มีโลภะ โทสะ โมหะเป็นต้นเหตุ มีโลภะ โทสะ โมหะเป็นแดนเกิดอันใด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อกรรมสมุทัย (ความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรม) กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อกรรมนิโรธ (ความดับแห่งกรรม) นี้แล ภิกษุทั้งหลาย ต้นเหตุ 3 เพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรม ภิกษุทั้งหลาย ต้นเหตุ 3 นี้ เพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรมต้นเหตุ 3 คืออะไร คืออโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้นเหตุเพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรม กรรมที่บุคคลทำเพราะอโลภะ อโทสะ อโมหะ เกิดแต่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ มีอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้นเหตุ มีอโลภะ อโทสะ อโมหะเป็นแดนเกิดอันใด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นหาโทษมิได้ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อกรรมนิโรธ กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อกรรมสมุทัย นี้แล ภิกษุทั้งหลาย ต้นเหตุ 3 เพื่อความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรม¹

กล่าวคือมูลเหตุแห่งการกระทำกรรม คืออกุศลมูล และกุศลมูล ก่อให้เกิดการกระทำกรรม 2 ประการ คือ

1. อกุศลกรรม คือการกระทำที่เกิดขึ้นจากอกุศลมูล 3 ประการ คือโลภะ โทสะ และ โมหะ ถือเป็นกรรมที่มีโทษ เป็นกรรมไม่ดี
2. กุศลกรรม คือการกระทำที่เกิดขึ้นจากกุศลมูล 3 ประการ คืออโลภะ อโทสะ และ อโมหะ ถือเป็นกรรมที่ไม่มีโทษ เป็นกรรมดี

เพราะฉะนั้น กรรมจึงหมายถึงเจตนาทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี กรรมที่เกิดจากเจตนาฝ่ายดีเรียกว่ากุศลกรรม เกิดจาก อโลภะ อโทสะ อโมหะ และกรรมที่เกิดจากเจตนาฝ่ายไม่ดี เรียกว่าอกุศลกรรม เกิดจาก โลภะ โทสะ โมหะ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, น. 520 – 521.

4.2.1.2 การแสดงออกของกรรม

เมื่อกรรม คือเจตนา ดังนั้นจึงต้องมีช่องทางในการแสดงออก ในสาวิซชสูตร พระพุทธองค์ตรัสจำแนกวิธีการทำกรรมที่ครอบคลุมทั้งกรรมดีและกรรมไม่ดี ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม 3 ประการพึงทราบว่าเป็นคนพาลกรรม 3 ประการเป็นไฉน คือกายกรรมที่เป็นโทษ 1 วจีกรรมที่เป็นโทษ 1 มโนกรรมที่เป็นโทษ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม 3 ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นคนพาล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม 3 ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต กรรม 3 ประการเป็นไฉน คือกายกรรมที่ไม่เป็นโทษ 1 วจีกรรมที่ไม่เป็นโทษ 1 มโนกรรมที่ไม่เป็นโทษ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม 3 ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต¹

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า วิธีการทำกรรมมี 3 ประการ และมีทั้งฝ่ายที่ไม่ดี เป็นโทษ และฝ่ายดี ไม่เป็นโทษ ดังนี้

1. กายกรรม การกระทำทางกาย มีทั้งการกระทำทางกายที่เป็นโทษและไม่เป็นโทษ
2. วจีกรรม การกระทำทางวาจา มีทั้งการกระทำทางวาจาที่เป็นโทษและไม่เป็นโทษ
3. มโนกรรม การกระทำทางใจ มีทั้งการกระทำทางใจที่เป็นโทษและไม่เป็นโทษ

อาจกล่าวได้ในอีกลักษณะหนึ่งว่าการกระทำทางกาย วาจา และใจที่เป็นโทษ ก็คืออกุศลกรรม และการกระทำทางกาย วาจา และใจที่ไม่เป็นโทษ ก็คือกุศลกรรม และเป็นที่น่าสังเกตว่า พระพุทธองค์ตรัสยกย่องว่าการกระทำทางกาย วาจา และใจที่เป็นกุศล ไม่เป็นโทษ เป็นกรรมของบัณฑิต และตรัสตำหนิว่าการกระทำทางกาย วาจา และใจที่เป็นอกุศล เป็นโทษ เป็นกรรมของคนพาล

4.2.1.3 กรรมตามการให้ผล

การกระทำหรือกรรม เมื่อได้กระทำไปด้วยเจตนาทั้งฝ่ายดีและไม่ดี ย่อมส่งผลกับผู้กระทำ พระพุทธองค์ตรัสกับปุลณนโกลิยบุตร ในกุกกุโรวาทสูตร แสดงกรรมกับการให้ผลของกรรม ออกเป็น 4 ประการ ดังนี้

1. กรรมดำ มีวิบากดำ คือการมีเจตนากระทำทางกาย วาจา ใจ ที่เป็นเพื่อการเบียดเบียน ซึ่งเมื่อประกอบแล้วก็เกิดความทุกข์ วิบากของผู้กระทำย่อมทำให้ได้รับความทุกข์ดุจสัตว์นรก

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, น. 15.

2. กรรมขาว มีวิบากขาว คือการมีเจตนากระทำทางกาย วาจา ใจ อันไม่มีความทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียน เมื่อประกอบกรรมขาวอันไม่มีความทุกข์ ย่อมได้รับความสุข เป็นการเสวยวิบากขาว
3. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว คือการมีเจตนากระทำทางกาย วาจา ใจ อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง หมายความว่า มีเจตนาทำกรรมดำบ้าง กรรมขาวบ้าง ทำให้ย่อมได้รับวิบากทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์บ้างระคนกันไป
4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม¹

อรรถกถาทุกกุโรวาทสูตรอธิบายเสริมเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมทั้ง 4 ประการนี้ว่า กรรมดำคืออกุศลกรรมบถ 10 ส่วนวิบากดำที่เกิดจากกรรมดำคือการไปเกิดในอบาย ดังนั้นกรรมดำ มีวิบากดำ คือเจตนาทำกรรมชั่ว ทำให้ได้รับผลคือวิบากชั่วไปเกิดในที่ที่มีแต่ความทุกข์ ส่วนกรรมขาวก็คือกรรมที่เป็นกุศลกรรมบถ 10 หรืออกุศลเจตนาที่เป็นไปในภูมิ 3 ส่วนวิบากขาวที่มีแต่ความสุขอรรถกถากล่าวว่าคือได้ไปบังเกิดในสวรรค์ ดังนั้นกรรมขาว มีวิบากขาว คือเจตนาทำความดี จึงได้รับวิบากดีไปเกิดในที่ที่มีความสุข สำหรับกรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว อรรถกถากล่าวว่า เป็นกรรมที่คละกันทำให้ย่อมเข้าถึงโลกอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง คือมีทั้งสุขและทุกข์เป็นวิบาก เช่น มนุษย์บางคราวก็สุข บางคราวก็ทุกข์ เหล่าภุมมเทวดา วินิปาติกสัตว์ทั้งหลาย เวมานิกเปรต บางครั้งก็สุข บางครั้งก็ทุกข์ แม้แต่สัตว์ เช่น ช้าง บางครั้งก็มีความสุข และกรรมไม่ดำไม่ขาว อรรถกถาอธิบายว่าเป็นเจตนาในมรรค 4 และเจตนาในมรรค 4 ก็ให้ผลเป็นวิบากไม่ดำไม่ขาวคือการสิ้นกรรม²

การอธิบายกรรมในลักษณะนี้ช่วยให้เห็นภาพของผลที่จะเกิดจากการกระทำได้ชัดเจนมากพอสมควร กล่าวคือหากมีเจตนาทำแต่กรรมชั่วทั้งกาย วาจา ใจฝ่ายเดียว ย่อมได้รับวิบากไม่ดีมีแต่ความทุกข์ แต่หากมีเจตนาทำกรรมขาว หรือกรรมดีเพียงฝ่ายเดียว ย่อมหวังได้ว่าย่อมได้เสวยวิบากที่เป็นสุข หรือในอีกกรณีที่น่าดูเหมือนว่าจะพบมาก คือมีเจตนากระทำทั้งกรรมดำและกรรมขาวคละกันไป ทำให้ชีวิตต้องได้รับวิบากที่ดีบ้างไม่ดีบ้าง แต่กรรมประเภทที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญคือกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เพราะการปฏิบัติตนเพื่อสิ้นกรรมนั้นคือการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ ดังนั้น เมื่อเข้าใจว่ามีกรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมจึงควร

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสกั เล่มที่ 2 ภาคที่ 1, น. 189 – 191.

² เรื่องเดียวกัน, น. 196 – 199.

ปฏิบัติตามที่พระพุทธองค์สั่งสอน เนื่องจากกรรม 3 อย่างแรกนั้น เมื่อเสวยวิบากไม่ว่าจะดี ไม่ดี หรือดีบ้างไม่ดีบ้าง ก็ยังมีความไม่แน่นอน ไม่สามารถพ้นจากทุกข์ได้

นอกจากนี้ในอรรถกถานิทานสูตรอธิบายการให้ผลของกรรมไว้ โดยจำแนกกรรม โดยปริยายแห่งพระสูตร 11 ประการ คือ 1. ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม 1 2. อุบัติชชเวทนิยกรรม 1 3. อปรปริยายเวทนิยกรรม 1 4. ครุกกรรม 1 5. พหุลกรรม 1 6. ยทาสันนกรรม 1 7. กฏัตตวาปนกรรม 1 8. ชนกกกรรม 1 9. อุปัตถัมภกกกรรม 1 10. อุบัติพิกกรรม 1 11. อุปฆาตกรรม 1 ที่เป็น 11 เพราะไม่นับรวม อโหสิกรรม เนื่องจากถือว่าอโหสิกรรมเป็นเพียงอาการที่กรรมต่างๆ ไม่ให้ผล¹ แต่ที่ปรากฏ โดยทั่วไปก็จำแนกการให้ผลของกรรมออกเป็น 12 ประการ โดยรวมอโหสิกรรมเข้าไว้ด้วย ซึ่งพระ ธรรมปิฎก (สมณศักดิ์ในขณะนั้น) ได้สรุปคำอธิบายของอรรถกถาจารย์ โดยแบ่งออกเป็น 3 หมวด ดังนี้²

- กรรมจำแนกตามเวลาที่ให้ผล ได้แก่
 1. ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบัน คือในภพนี้
 2. อุบัติชชเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือในภพหน้า
 3. อปรปริยายเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพต่อๆ ไป
 4. อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล
- กรรมจำแนกการให้ผลตามหน้าที่ ได้แก่
 1. ชนกกกรรม กรรมแต่งให้เกิดหรือกรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด
 2. อุปัตถัมภกกกรรม กรรมสนับสนุน คือเข้าสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม
 3. อุบัติพิกกรรม กรรมบีบคั้น คือเข้ามาบีบคั้นผลแห่งชนกกกรรมและ อุปัตถัมภกกกรรมนั้นให้แปรเปลี่ยนทุเลาเบาลงหรือสิ้นเข้า
 4. อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน คือกรรมแรงฝ่ายตรงข้ามที่เข้าตัดรอนการให้ผล ของกรรมสองอย่างนั้นให้ขาดหรือหยุดไปที่เดียว
- กรรมจำแนกตามลำดับความแรงในการให้ผล
 1. ครุกกรรม กรรมหนักให้ผลก่อน

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, น. 121 – 123.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 4.

2. พหุลกรรม หรืออาจินณกรรม กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรองลงมา
3. อาสันนกรรม กรรมจนเจียนหรือกรรมใกล้ตาย ถ้าไม่มีครุกรรมและพหุลกรรมก็จะให้ผลก่อนอื่น
4. กตัตตากรรม หรือกตัตตวาปนกรรม กรรมสักว่าทำ คือเจตนาอ่อนหรือมิใช่เจตนาอย่างนั้น ให้ผลต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผล

การอธิบายการให้ผลของกรรม 12 นี้ มีความซับซ้อนมาก หากยกตัวอย่างเป็นกรณีไปอาจสามารถอธิบายให้พอเข้าใจกรรม – วิบาก ในภาพรวมได้ แต่หากต้องนำมาอธิบายการรับผลกรรมตลอดทั้งชีวิตชีวิตหนึ่งย่อมเป็นเรื่องที่เกินจากวิสัยปุถุชนจะเข้าใจ ดังนั้นจึงขอนำเสนอข้อมูลเรื่องการให้ผลของกรรมเท่านั้น เมื่อได้ทราบข้อมูลภาพรวมของกฎแห่งกรรมแล้ว จะได้นำมาวิเคราะห์การพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพที่เกี่ยวข้องกับกฎแห่งกรรมใน 2 ประเด็น คือความเข้าใจที่ว่าพยากรณ์ชีวิตของบุคคลด้วยพุทธานุภาพอาจมองได้ว่าชีวิตของผู้นั้นถูกกำหนดมาแล้วด้วยอำนาจบางอย่างไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แล้วพระพุทธรองค์ก็เป็นผู้ที่ไป “รู้” ความเป็นไปนั้น และในอีกประเด็นหนึ่งคือหากได้รับการพยากรณ์แล้วว่าจะต้องเกิดเหตุการณ์หนึ่งหรือได้รับฟังการพยากรณ์ว่าเคยทำสิ่งใดมาแล้วต้องเจออะไรในปัจจุบัน หากได้รับคำพยากรณ์หรือได้ฟังพยากรณ์อดีตแล้วไม่ทำอะไร ผลหรือวิบากนั้นจะเกิดหรือไม่ และหากได้รับคำพยากรณ์แล้วต้องการเปลี่ยนแปลงวิบากจะทำได้หรือไม่ เป็นต้น ซึ่งในส่วนของกรวิเคราะห์แต่ละปัญหาผู้วิจัยจะได้แสดงทัศนะของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้นๆ เพื่อประกอบการพิจารณาโดยละเอียดอีกครั้งหนึ่ง

4.2.2 การพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพกับชีวิตที่ถูกกำหนดมาแล้ว

ในบทที่ผ่านมาผู้วิจัยได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องชีวิตถูกกำหนดมาแล้ว รวมทั้งยกตัวอย่างการตีความการพยากรณ์และได้ตั้งข้อสังเกตในเบื้องต้นแล้วที่มีความขัดแย้งกับหลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมของพุทธศาสนาเถรวาท เพราะในตอนต้นของหัวข้อ 3.1 ผู้วิจัยได้อ้างอิงพุทธพจน์ที่พระพุทธรองค์ตรัสยืนยันว่ามนุษย์เป็นผู้กระทำกรรมนั่นเอง ทั้งยังทรงดำนิแนวคิดเรื่องชีวิตถูกกำหนดมาแล้วว่าเป็นลัทธิของคนนอกศาสนา ดังนั้นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจต่อไปคือความเชื่อเรื่องชีวิตถูกกำหนดมาแล้วก่อให้เกิดความขัดแย้งในคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมอย่างไร และการพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพจะมีความสอดคล้องกับกฎแห่งกรรมได้อย่างไร

4.2.2.1 ทศนะของพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิต

หัวข้อนี้ผู้วิจัยจะอภิปรายว่ากฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาเถรวาทอธิบายเกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิตอย่างไร ชัดแย้งกับการมองความเป็นไปของชีวิตด้วยความเชื่อว่าเป็นอำนาจของพระเจ้าและกรรมเก่ากำหนดชีวิตอย่างไร จึงทำให้ พิจารณาการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณ ว่าคลาดเคลื่อนไปจากหลักคำสอนเรื่องกรรมของพุทธศาสนาเถรวาท

การมองว่าการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณตามที่ได้ยกตัวอย่างในบทที่ 3 เป็นเพียงการเข้าไปรู้ความเป็นมาเป็นไปของชีวิตที่ถูกกำหนดมาแล้วซึ่งดูเหมือนว่าจะมีความขัดแย้งกับคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทในเรื่องกฎแห่งกรรม จากข้อมูลที่อภิปรายภาพรวมของกฎแห่งกรรมในหัวข้อ 4.2.1.1 – 4.2.1.3 สรุปได้ว่า กรรม คือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาที่มีทั้งดีและไม่ดี แสดงออกได้ทั้งทางกาย วาจา และใจ ผู้ทำดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ทั้งยังมีพุทธพจน์ที่กล่าวว่าความเชื่อเรื่องพระเจ้าผู้สร้างและกรรมเก่าเท่านั้นกำหนดชีวิตเป็นลัทธิของพวกนอกรีต ศาสนา ซึ่งมีความชัดเจนในแง่ที่ว่าพุทธศาสนาปฏิเสธอำนาจภายนอกว่าเป็นสิ่งที่คอยบงการชีวิต มนุษย์เป็นผู้กระทำและต้องรับผิดชอบผลที่จะเกิดจากการกระทำนั้นเอง ในฐานสูตรพระพุทธองค์ตรัสว่าทุกคนควรพิจารณาความเป็นจริง 5 ประการ ซึ่งมีเรื่องกรรมรวมอยู่ด้วย ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ 5 ประการนี้ อันสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควร พิจารณาเรื่องๆ 5 ประการเป็นไฉน คือสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควร พิจารณาเรื่องๆ ว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ 1 เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ 1 เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ 1 เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น 1 เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น¹

พุทธดำรัสที่ว่า เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เป็นเครื่องยืนยันว่า การกระทำทั้งหลาย มนุษย์มีเจตนาริเริ่มทำเองเพราะฉะนั้นก็เป็นผู้รับผลนั้น ๆ เอง กรรมนั้นไม่ได้เกิดจากอำนาจของใครหรือสิ่งใดบนดาดฟ้าทั้งสิ้น นอกจากนี้ในอรรถที่ปฏิสูตร พระพุทธ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก – ฉักกนิบาต เล่มที่ 3, น. 138 – 139.

องค์ดำรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ จงเป็นผู้มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะอยู่เกิด ”¹ นั้นหมายความว่า พระองค์สอนให้พึ่งตนเองและพึ่งธรรมะในการใช้ชีวิต การพึ่งตนเอง คือการเชื่อว่าชีวิตของแต่ละคนสามารถเป็นไปได้ด้วยการสร้างสรรค์ของพวกเขาเอง โดยตนเป็นผู้นำธรรมมาใช้ในการดำรงชีวิต และดังที่ปรากฏในติตถสูตรในบทที่ 3 หัวข้อ 3.1.1.1 ว่าพระพุทธองค์ดำรัสตำหนิความเชื่อที่สุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่ตนได้รับเกิดจากพระเจ้าเป็นเหตุหรือเกิดจากกรรมเก่าเท่านั้น เป็นเหตุ จะทำให้คนเกิดความประมาทในการทำกิจที่ควรต่าง ๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับการนำชีวิตไปยึดติดกับอำนาจภายนอกอื่นทั้งพระเจ้าและกรรมเก่า แต่ทรงให้เชื่อมั่นและยอมรับผลที่จะเกิดขึ้นว่าเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่ตนได้กระทำมา

ทั้งนี้ ในการอธิบายกฎแห่งกรรม เมื่อกล่าวว่ามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท ฯลฯ อาจทำให้กลุ่มคนที่มีความเชื่อเรื่องกรรมเก่าเท่านั้นที่กำหนดชีวิตในปัจจุบันให้เป็นไปอย่างใดว่าถึงอย่างไรชีวิตก็เป็นไปเพราะกรรมเก่า เพราะพระพุทธองค์ดำรัสว่า เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท ฯลฯ ความเข้าใจนี้เป็นการอ้างพุทธพจน์แบบผิด ๆ เพื่อหาเหตุผลสนับสนุนความคิดของตน แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะสอนเรื่องกรรมในอดีตที่กระทำไว้แล้วในปัจจุบันต้องรับผล แต่ยังสอนว่ามีกรรมปัจจุบันที่เป็นกรรมใหม่ด้วย ดังที่ปรากฏในนพบุรุษวรรคที่ 5 กรรมสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมเก่าเป็นไฉน จักขุอันบัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า อันปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่งแล้วสำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอันบัณฑิต พึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว สำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า กรรมเก่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมใหม่เป็นไฉน กรรมที่บุคคลทำด้วย กาย วาจา ใจ ในบัดนี้ นี้เราเรียกว่ากรรมใหม่²

ในพระสูตรอีกแห่งหนึ่งคือ สิวกสูตร เป็นอีกสูตรหนึ่งที่พระพุทธเจ้าดำรัส อธิบายว่า เวทนาทั้งหลายที่บุคคลได้เสวยทั้งสุข ทุกข์หรือไม่ทุกข์ไม่สุขนี้เกิดจากเหตุหลายประการทั้งเหตุจาก

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1, น. 88.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่มที่ 4 ภาคที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 275.

กรรมเก่าในอดีตและเหตุจากปัจจัยอื่นในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังทรงดำหนิดด้วยว่าความคิดว่าเวทนาที่เสวยเกิดจากกรรมเก่าเพียงอย่างเดียวเป็นความผิด ดังนี้

ดูก่อนสิวกะ เวทนาบางอย่างมีดีเป็นสมมุฐานก็มี ย่อมเกิดขึ้นในโลกนี้ ข้อที่เวทนาบางอย่างซึ่งมีดีเป็นสมมุฐาน เกิดขึ้นในโลกนี้ บุคคลพึงทราบได้เองอย่างนี้ก็มี โลกสมมติว่าเป็นของจริงก็มี ในข้อนั้นสมณพราหมณ์เหล่าใดมีวาตะอย่างนี้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ได้เสวยสุข ทุกข์ หรืออทุกข์ขมสุขอย่างใดอย่างหนึ่ง สุข ทุกข์หรือ อทุกข์ขมสุขทั้งมวลนั้น มีการกระทำไว้ในปางก่อนเป็นเหตุย่อมแล่นไปสู่สิ่งที่รู้ด้วยตนเอง และแล่นไปสู่สิ่งที่สมมติกันว่าเป็นความจริงในโลก เพราะฉะนั้นเรากล่าวว่า เป็นความผิดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เวทนาบางอย่างมีเสมหะเป็นสมมุฐานก็มี ฯลฯ มีลมเป็นสมมุฐานก็มี ฯลฯ มีร่วมกันเป็นสมมุฐานก็มี ฯลฯ เกิดแต่เปลี่ยนฤดูก็มี ฯลฯ เกิดแต่รักษาตัวไม่สม่ำเสมอก็มี ฯลฯ เกิดจากการถูกทำร้ายก็มี ฯลฯ เวทนาบางอย่างเกิดแต่ผลของกรรมก็มี ย่อมเกิดขึ้นในโลกนี้ ข้อที่เวทนาบางอย่างซึ่งเกิดแต่ผลของกรรมเกิดขึ้นในโลกนี้ บุคคลพึงทราบได้เองอย่างนี้ก็มี โลกสมมติว่าเป็นของจริงก็มี ในข้อนั้นสมณพราหมณ์เหล่าใดมีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ได้เสวยสุข ทุกข์หรืออทุกข์ขมสุขอย่างใดอย่างหนึ่ง สุข ทุกข์ หรือ อทุกข์ขมสุขทั้งมวลนั้น มีการกระทำไว้ในปางก่อนเป็นเหตุย่อมแล่นไปสู่สิ่งที่รู้ด้วยตนเอง และแล่นไปสู่สิ่งที่สมมติกันว่าเป็นความจริงในโลก เพราะฉะนั้นเรากล่าวว่าเป็นความผิด ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น¹

พุทธพจน์นี้ทำให้ทราบว่านอกจากกรรมเก่าและกรรมปัจจุบันที่แต่ละคนได้ทำจะเป็นเหตุปัจจัยสำคัญในการได้รับสุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขในชีวิต ยังมีเหตุปัจจัยอื่น เช่น การรักษาร่างกาย ฤดูกาล ฯลฯ อันเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลมาก ดังนั้นแม้ว่ากรรมเก่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ปรุงแต่งชีวิตในปัจจุบันให้เป็นไป แต่ชาวพุทธควรตระหนักว่ายังมีกรรมในปัจจุบันที่เป็นกรรมใหม่ และปัจจัยภายนอกตามธรรมชาติอื่นๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่สร้างสรรค์ให้ชีวิตเป็นไป เพราะหากชีวิตเป็นไปด้วยพลังกรรมเก่าเพียงอย่างเดียวแล้ว กรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมย่อมไม่มี เพราะไม่สนใจที่จะพัฒนาตนสร้างกรรมใหม่เพื่อความสิ้นกรรม

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ที่ 4 ภาคที่ 2, น. 48 – 49.

จากการวิเคราะห์นี้พบว่า ความเชื่อที่ว่าชีวิตเป็นไปด้วยอำนาจของพระเจ้าหรือกรรมเก่า มนุษย์ไม่มีอำนาจในการกำหนดชีวิตตนเอง ชัดแย้งกับคำสอนทางพุทธศาสนาเถรวาทเรื่องกฎแห่งกรรม ดังนั้นเมื่อนำความเชื่อที่ไม่ถูกต้องมาพิจารณา การพยากรณ์ด้วยพุทธญาณจึงทำให้เกิดปัญหา แต่เมื่อได้นำหลักฐานมาพิสูจน์แล้วว่าความคิดที่ถูกต้องคือกฎแห่งกรรมสอนให้เชื่อมั่นในการกระทำและผลแห่งการกระทำของตน ชีวิตที่เป็นไปในปัจจุบันเกิดจากทั้งกรรมเก่า กรรมใหม่ที่ตนทำและปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ตามธรรมชาติ เมื่อข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นเกิดจากความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง จึงเป็นไปได้ว่าหากพิจารณาการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณด้วยแนวคิดที่ถูกต้องตามกฎแห่งกรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ การพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับกฎแห่งกรรมอาจไม่มีความขัดแย้งกันเลยก็เป็นได้

4.2.2.2 ความสอดคล้องกันระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับกฎแห่งกรรม

เมื่อได้พิสูจน์แล้วว่าความเชื่อที่ว่าชีวิตถูกกำหนด ด้วยอำนาจของพระเจ้าหรือกรรมเก่า ทำให้อธิบายการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณคลาดเคลื่อนไปจากหลักการของพุทธศาสนา ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลเพื่อพิสูจน์ว่าการ พยากรณ์ด้วยพุทธญาณไม่มีความขัดแย้งกับกฎแห่งกรรม

ในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหานี้ เรื่องสำคัญที่ต้องพิจารณาคือชีวิตของผู้ได้รับการพยากรณ์นั้นต้องเป็นไปตามกฎแห่งกรรมด้วย ซึ่งมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้

1. แต่ละบุคคลเป็นผู้ทำกรรมทั้งดีและชั่วทั้งทางกาย วาจา และใจเอง ย่อมเป็นผู้รับผลจากการกระทำที่ตนได้ก่อขึ้น
2. กรรมเก่าและกรรมใหม่ในปัจจุบันที่ตนได้กระทำเป็นปัจจัยสำคัญที่ปรุงแต่งความเป็นไปในชีวิต

จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตัวอย่างที่นำมาพิจารณาปรากฏว่าทั้งกรรมของสุเมธดาบส จิตตคฤหบดี พระยสะกับพวก อหิเบรตและเจ้าสุปปพุทธะ ทุกคน ล้วนกระทำการสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ตั้งแต่มีเจตนาตั้งต้น จนเกิดเป็นมโนกรรม วจีกรรมและกายกรรม ดังที่ พระพุทธองค์ตรัสในนิพเพติกสูตรว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ”¹ เพราะฉะนั้นจุดเริ่มต้นของสุเมธดาบส จิตตคฤหบดีหรือคนอื่นล้วนเริ่มต้นด้วยการมีเจตนา ซึ่งมีทั้งที่เป็นกุศลและเป็นอกุศล จนเกิดมโนกรรมคือความคิด ที่จะกระทำ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก - ฉักกนิบาต เล่มที่ 3, น. 771.

จึงแสดงออกทางวาจาหรือทางกาย ส่วนวิบากหรือผลที่ได้รับ ก็แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้กระทำทั้งกรรมที่เป็นอดีตและกรรมใหม่ที่เป็นกรรมปัจจุบัน กรรมเก่าและใหม่ที่มนุษย์ได้ทำนี้เองที่จะเป็นเหตุปัจจัยทำให้ได้รับวิบากที่แตกต่างกันไป หากทำกรรมดีก็ได้รับวิบากดีและหากทำกรรมไม่ดีก็ได้รับวิบากไม่ดี ดังที่พระพุทธองค์ตรัสในยมกวรรคที่ 1 ว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแยกไปอยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น¹

ในกรณีของสุเมธดาบสความคิดปรารถนาในโพธิญาณทำให้แสดงออกโดยการสละร่างกายตนเพื่อพระพุทธเจ้าที่บังกรและพระสาวก ในอรรถกถาชาดกกล่าวหลังจากที่สุเมธดาบสตั้งความปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณและได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่บังกรว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้พิจารณาถึงธรรมที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในอดีตได้บำเพ็ญจนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วสุเมธดาบสก็ได้อธิษฐานจิตตั้งใจจริงในการบำเพ็ญบารมี 10 อุปบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 รวมเป็นบารมี 30 ความแตกต่างของบารมีทั้ง 3 เช่น การบริจาคสิ่งของภายนอกเป็นทานบารมี การบริจาคอวัยวะเป็นทานอุปบารมี และการบริจาคชีวิตเป็นทานปรมัตถบารมี ตัวอย่างของการบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการ ได้แก่

1. ทานบารมี เช่น ในกาลที่ดำรงอัตภาพเป็นพระเจ้ามหาสุทิสสนะ เป็นพระเจ้าเวสสันดร ฯลฯ
2. ศีลบารมี เช่น ในกาลที่ดำรงอัตภาพเป็นสีลวนาคราช เป็นภริยัตตนาคราช ฯลฯ และเมื่อเป็นสังขपालนาคราชได้บำเพ็ญศีลปรมัตถบารมี
3. เนกขัมมบารมี เช่น ในกาลที่เป็นโสมนัสกุมาร ในกาลที่เป็นหัตถิปาลกุมาร ฯลฯ
4. ปัญญาบารมี เช่น ในกาลที่เป็นวิธูรบัณฑิต ในกาลที่เป็นมหาโควินทบัณฑิต ในกาลที่เป็นมโหสถบัณฑิต ฯลฯ และในกาลที่เป็นเสนกบัณฑิตเป็นปัญญาปรมัตถบารมี
5. วิริยบารมี เช่น ในคราวที่เป็นมหาชนก ถือว่าเป็นการบำเพ็ญวิริยปรมัตถบารมี

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1, น. 1 - 2.

6. ชั้นติบารมี เช่น ในชั้นติวาทชาดก ที่จัดเป็นชั้นติปรมัตถบารมี
7. สัจบารมี เช่น ในมหาสุตโตมชาดก ได้รักษาสังฆวาจาสละชีวิตปลดปล่อยกษัตริย์ 101 พระองค์ จัดเป็นสัจปรมัตถบารมี
8. อธิษฐานบารมี เช่น การสละชีวิตอธิษฐานวัตรด้วยปรารถนาในสัมพัญญุตญาณ ในมุกคปักษชาดก จัดเป็นอธิษฐานปรมัตถบารมี
9. เมตตาบารมี เช่น ในเอกราชชาดก ที่จัดเป็นเมตตาปรมัตถบารมี
10. อุเบกขาบารมี เช่น ในโลมหังสชาดก ที่แม้จะพบกับความทุกข์หรือสุขอย่างยั้งก็ไม่ประพฤติล่วงอุเบกขา จัดเป็นอุเบกขาปรมัตถบารมี¹

เมื่อพระที่บึงกรพุทธเจ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าความปรารถนาของสุเมธดาบสจะสำเร็จได้เพราะถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ 8 ประการ คือ ในชาตินั้นต้องเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเพศชาย ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ ได้พบพระพุทธเจ้า บวชเป็นดาบสหรือต้องเป็นผู้เชื่อในกรรมและผลของกรรม บริบูรณ์ด้วยคุณ คือสมาบัติและอภิญญา กระทำกุศลอันยิ่งใหญ่ และพอใจที่จะทำกุศลเพื่อพระโพธิญาณ² จึงทรงให้คำพยากรณ์เพื่อเป็นการยืนยันความปรารถนาว่าจะสำเร็จ แต่การสร้างเหตุเพื่อบำเพ็ญบารมีก็ได้ดำเนินมาโดยตลอดนับระยะเวลาตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรกเป็นเวลาถึง 4 อสงไขยแสนกัปกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าประภทปัญญาธิกะ³ ซึ่งเมื่อศึกษาเรื่องราวที่พระโพธิสัตว์ได้กระทำเพื่อให้ความปรารถนาสำเร็จและได้รับพุทธพยากรณ์⁴ รวมทั้งศึกษาการบำเพ็ญบารมี 30 แล้ว ทำให้มั่นใจได้ว่าการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเกิดขึ้นด้วยตัวเอง ด้วยการทำความใหม่ ปราศจากอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าของมาบังคับบัญชา

ในกรณีของจิตตคฤหบดี การที่จิตตคฤหบดีได้รับเครื่องบรรณาการไม่เคยขาดและมีฝนดอกไม้ทิพย์ตกนั้น เป็นเพราะกรรมเก่าสมัยพระพุทธเจ้ากัสสปะได้ถวายทานแล้วตั้งความ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ที่ 3 ภาคที่ 1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 33 – 43 และ น. 76 – 80.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม ที่ 9 ภาคที่ 3, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 580 – 583.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1, น. 265 – 266.

⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, น. 306 – 673.

ปรารถนาไว้ แต่กรรมเก่าครั้งนั้นก็เป็นเพียงแค่จุดเริ่มต้นเพราะหลังจากนั้นยังบำเพ็ญกุศลไปตลอดชีพ¹ เมื่อมาเกิดในสมัยของพระพุทธเจ้าโคตมะก็ได้สร้างกรรมใหม่เหตุปัจจัยใหม่ เช่น ได้ถวายอุทยานชื่อว่าอัมพวาทุกวันให้เป็นสังฆารามและสร้างวิหารใหญ่ในอุทยาน อีกทั้ง เมื่อได้ฟังธรรมจากอัครสาวกทั้งสอง จิตตคฤหบดีก็ได้บรรลุอนาคามีผล จึงได้นิมนต์พระอัครสาวกทั้งสองกับภิกษุพันรูปรับภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น² นอกจากนี้ท่านยังมีศรัทธาในมนต์ภิกษุจำนวนมากให้รับภัตตาหารที่จัดเตรียมไว้อย่างดี เช่น ในปฐมสังคายนา³ และในมหกสูตร⁴ ย่อมหมายความว่านอกจากอดีตกรรมจะเป็นเหตุสำคัญดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว กรรมที่ท่านทำในชาติปัจจุบันก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการได้รับวิบากที่ดีเลิศ การกล่าวว่ามีผลที่เกิดขึ้นกับท่านจิตตคฤหบดีเป็นเพราะกรรมเก่าเท่านั้นที่กำหนดให้เป็นไปจึงไม่ถูกต้อง เพราะทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่ที่ท่านทำในปัจจุบันล้วนเป็นเหตุปัจจัยให้ท่านได้รับวิบากที่ดี ดังนั้นการที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าในเวลาที่จะจิตตคฤหบดีเดินทางมาเฝ้าพระองค์ฝนดอกไม้ทิพย์ 5 สีจะตกและเครื่องบรรณาการที่เตรียมมาก็ไม่มีวันพร่องลง เพราะทรงใช้พระญาณพิจารณาแล้วว่า การกระทำของจิตตคฤหบดีที่ได้กล่าวมานี้จะเป็นปัจจัยให้ได้รับวิบากดีตามที่ปรารถนา การพยากรณ์จึงสอดคล้องกับกรรมที่จิตตคฤหบดีได้กระทำ

ในกรณีของพระยสะกับพวก นอกจากอุปนิสัยแห่งพระอรหัตที่ได้จากการพิจารณาอสุภะแล้ว ยังได้สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาหลายภพ เช่น อรรถกถากล่าวว่า ในอดีตชาติพระยสะได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าสุเมธพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ในยุคของพระพุทธเจ้าสิทธัตถะได้บูชาบริเวณต้นมหาโพธิ์ด้วยรัตนะ 7 และได้บวชในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะ⁵ และในยุคปัจจุบันของพระโคตมะพุทธเจ้า เห็นบริวารหญิงนอนหลับไม่เรียบร้อย จิตเกิดความเบื่อหน่ายสลดใจจึงออกนอกเมือง ได้พบและสดับพระธรรมจากพระพุทธองค์ได้บรรลุ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ชุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 2, น. 258.

² เรื่องเดียวกัน, น. 246 – 247.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ที่ 4 ภาคที่ 2, น. 132 – 133.

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 141 – 142.

⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ชุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ที่ 2 ภาคที่ 3 ตอนที่ 1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 527 – 528.

อรรถัตผล จากนั้นได้นำสหายอีก 54 คน มาสดับพระธรรมเทศนาและได้บรรลุอรรถัตผลทุกคน¹ ดังนั้นอุปนิสัยทางการพิจารณาอสุภะ อดีตกรรมอื่นที่ได้สั่งสมบุญมา รวมทั้งกรรมใหม่ในปัจจุบันที่เกิดสลดใจในหญิงสาวจนได้มีโอกาสฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็เป็นเหตุ ปัจจัยให้บรรลุอรรถัตผล ส่วนเรื่องที่มีอุปนิสัยในการพิจารณาอสุภะนั้นปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นเพราะกรรมเก่าที่เคยกระทำมา แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าอุปนิสัยนี้ก็เป็นเพียงปัจจัยหนึ่ง ไม่ได้หมายความว่ากรรมนี้เท่านั้นเป็นตัวกำหนดให้บรรลุธรรม การที่พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่ากลุ่มของพระยสะบรรลุอรรถัตผลด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรรถัตที่สั่งสมมา เป็นเพราะทรงใช้พระญาณพิจารณาจากผลในปัจจุบันสืบสาวไปถึงเหตุปัจจัยในอดีต คือเห็นหญิงสาวดูจขากศพจนเกิดความเบื่อหน่าย เป็นเพราะในอดีตกาลชอบทำบุญจัดการศพไร้ที่ฝังแล้วร่วมกันพิจารณาอสุภัสถัญญา การพยากรณ์นี้จึงไม่ขัดแย้งกับกฎแห่งกรรมเพราะเป็นการยืนยันถึงเหตุปัจจัยในอดีตที่ส่งผลในปัจจุบัน

ในกรณีของเจ้าสุปปพุทธะ การที่ท่านขวางทางไม่ให้พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านประกอบกับจิตที่ไม่พอใจคิดประทุษร้ายพระองค์นับเป็นกรรมหนัก กรรมที่ทำกับพระพุทธเจ้าไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือช่วยอมให้ผลมาก เมื่อพิจารณาว่ามีอำนาจอื่นใดหรือไม่ที่มากำหนดการกระทำของเจ้าสุปปพุทธะก็พบว่าไม่มี เพราะความคิดและการกระทำทั้งหมดล้วนเกิดจากความตั้งใจของตน ทั้งสิ้นไม่มีใครไปสั่งให้ทำ เมื่อกรรมที่เจ้าสุปปพุทธะทำต่อพระพุทธเจ้าเป็นกรรมชั่วดังนั้นวิบากที่ได้จากการกระทำของตนนั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากทุกคติ เมื่อพระพุทธองค์ทรงพิจารณาด้วยพระญาณถึงกรรมและผลของกรรมที่เจ้าสุปปพุทธะจะได้รับ จึงทรงพยากรณ์ว่าเจ้าสุปปพุทธะจะถูกรณีสือบที่ใต้ปราสาทภายใน 7 วัน ส่วนเรื่องของอหิเปรต การที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์อดีตที่อหิเปรตเคยเผาที่พักของพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงต้องตกนรกอเวจีและเศษกรรมที่เหลือทำให้ต้องมาเกิดเป็นอหิเปรต กรณีนี้กล่าวว่าเกิดจากอำนาจของกรรมเก่าได้ แต่ต้องพิจารณากฎแห่งกรรมด้วยความเข้าใจว่ากรรมเก่าที่อหิเปรตได้ทำเป็นกรรมที่ทำกับพระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งเป็นกรรมหนักมากเช่นกัน และกรรมนั้นได้ส่งผลทันทีโดยไม่ต้องรอข้ามภพข้ามชาติคือการที่ถูกชาวบ้านโกรธแค้นและฆ่าตายต่อจากนั้นกรรมก็ส่งผลแบบข้ามภพข้ามชาติคือเมื่อตายไปก็ไปเกิดในอเวจีทันที ความเป็นเปรตนี้เป็นเพียงความสืบเนื่องต่อมาแบบการให้ผลของกรรมในภพต่อๆ ไป ดังนั้นเมื่อกระทำบาปกรรมไว้เมื่อถึงเวลากรรมย่อมส่งผลให้ได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัสดังที่ทั้งอหิเปรตและเจ้าสุปปพุทธะได้รับ เพราะพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าบาปกรรมนั้นเป็นเช่นกับน้ำนม น้ำนมอันบุคคล

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค ภาคที่ 1 และอรรถกถา*, น. 62

กำลังรืดแลย่อมไม่แปรไปฉันใด กรรมอันบุคคลกำลังกระทำเที่ยวก็ยังไม่ทันให้ผลฉันนั้น แต่ในกาลใดกรรมให้ผล ในกาลนั้นผู้กระทำย่อมประกอบด้วยทุกข์เห็นปานนั้น”¹ และสมดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตามชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”² ดังที่ได้อธิบายเหตุผลไปทั้งหมดนี้จะเห็นว่าวิบากของกรรมที่เกิดขึ้นก็เป็นผลจากการกระทำในอดีตของทั้งสองท่านเอง ไม่ได้เป็นเพราะพระเจ้าบันดาล แม้จะเป็นวิบากที่เกิดจากกรรมเก่าแต่วิบากของกรรมก็ควรแก่การกระทำ และเป็นไปตามกฎแห่งกรรมของพุทธศาสนาเถรวาท

ดังนั้นสิ่งที่บุคคลทั่วไปควรตระหนักคือการทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า ชีวิตที่เป็นไปในปัจจุบันเกิดจากการกระทำในอดีตประกอบกับการกระทำในปัจจุบันด้วยกาย วาจา ใจ ของตนเองทั้งสิ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ดังปรากฏในฐานสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือ อบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตนเป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตามชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่นั้นอยู่เนื่องๆ ย่อมละทุจริตได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตามชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น³

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นกับชีวิตของบุคคลที่ปรากฏในการพยากรณ์เป็นไปตามเกณฑ์ในการพิจารณาว่าไม่ขัดแย้งกับกฎแห่งกรรม ประกอบกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงมีพระญาณในการเข้าไปรู้สิ่งทั้งปวง ทรงมีกรรมวิปាកญาณ หยั่งรู้ผลของ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 2, น. 236.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก – ฉักกนิบาต เล่มที่ 3, น. 138 – 139.

³ เรื่องเดียวกัน, น. 140 – 141.

กรรมทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุ บันตามเป็นจริง ทำให้ทรงสามารถกำหนดการแยกการให้ผล อย่างสลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีและชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่แต่ละบุคคลได้กระทำ ฯลฯ การที่ทรงทราบกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งอดีต ปัจจุบัน ที่มนุษย์ได้กระทำซึ่งเป็นเหตุ ปัจจัยที่ทำให้ชีวิตของมนุษย์เป็นไป ทำให้การพยากรณ์ด้วยพุทธานุญาณไม่ขัดแย้งกับกฎแห่งกรรม

4.2.3 การพยากรณ์ด้วยพระญาณกับศักยภาพของมนุษย์

ปัญหาต่อมาเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมคือเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้รับการพยากรณ์จาก พระพุทธองค์ ผู้นั้น จึงไม่ต้องกระทำให้สิ่งใดอีกเนื่องจากต้องได้รับผลตามคำพยากรณ์อย่างแน่นอน การพิจารณาเช่นนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งกับหลักคำสอนเรื่องกรรมที่สอนว่ามนุษย์สามารถสร้าง กรรมใหม่ได้และสามารถสร้างกรรมเพื่อความสิ้นกรรม ซึ่งแสดงว่ามนุษย์มีศักยภาพในการที่จะ เปลี่ยนแปลงชีวิต จึงจำเป็นต้องศึกษาว่าแนวคิดที่ไม่ต้องกระทำให้สิ่งใดเมื่อได้ทราบคำพยากรณ์ ก่อให้เกิดความขัดแย้งในคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมในแง่ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงชีวิต อย่างไร และการพยากรณ์ด้วยพุทธานุญาณจะมีความสอดคล้องกับศักยภาพของมนุษย์ในเรื่องนี้ได้ อย่างไร

4.2.3.1 ทศนะของพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อศักยภาพของมนุษย์

ความเชื่อที่ว่าเมื่อได้รับคำพยากรณ์แล้วไม่ต้องทำสิ่งใดเพราะชีวิตถูกกำหนดมาแล้ว เป็นความเข้าใจที่ผิดไปจากคำสอนของพุทธศาสนาเพราะพระพุทธองค์ได้ทรงดำเนิการขาดความ สำนึกปล่อยปละตนไว้ใน ติตถสูตฺร ดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อ 3.1.1.1 ดังนั้นหากพิจารณาการ พยากรณ์ด้วยความเชื่อนี้จึงนับว่าไม่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท ในหัวข้อนี้จะได้อภิปราย ว่าพุทธศาสนามีทศนะต่อการนิ่งเฉยไม่กระทำให้สิ่งใดอย่างไร และ การพิจารณาการพยากรณ์ด้วย พุทธานุญาณบนฐานความคิดว่าเมื่อทราบคำพยากรณ์แล้วไม่จำเป็นต้องทำอะไรมีความขัดแย้งกับ หลักพุทธศาสนาอย่างไร

จากหัวข้อ 4. 2.2.1 – 4.2.2.2 ผู้วิจัยได้แสดงผลว่าตามหลักของพุทธศาสนา เถรวาท ชีวิตไม่ได้เป็นไปด้วยการสร้างสรรค์ของพระเจ้าแต่ชีวิตเป็นไปเพราะการกระทำของบุคคล นั้นๆ เมื่อเกิดการกระทำคือกรรมแล้วย่อมได้รับวิบากที่เกิดจากการกระทำนั่นเอง และชีวิตก็มีได้ เป็นไปเพียงเพราะกรรมเก่าจากอดีตชาติที่เป็นตัวกำหนด กรรมเก่าเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งของชีวิตใน ปัจจุบันเท่านั้น ดังนั้นเราจึงไม่สามารถปฏิเสธความรับผิดชอบชีวิตด้วยการปล่อยชีวิตให้เป็นไป แล้วแต่ว่าจะอะไรจะเกิดขึ้นเพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญมาก แก่ศักยภาพของ

มนุษย์ ดังพุทธพจน์ในติตถสูตรซึ่งมีใจความสำคัญว่า ผู้ที่เชื่อว่าชีวิตในปัจจุบันเป็นไปตามกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนเท่านั้นหรือเป็น เช่นนี้เพราะการสร้างสรรค์ของพระเจ้า ฉันทะคือความพอใจหรือความพยายามเพื่อจะทำในสิ่งที่ควรทำและไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรยอมไม่มี บุคคลทั้งหลายจะกลายเป็นผู้ขาดความสำนึกปล่อยปละตนสุดแต่พระเป็นเจ้าหรือบูรพกรรม¹ พุทธพจน์นี้ยืนยันได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการรับผิดชอบชีวิตของแต่ละบุคคลและทรงให้ความสำคัญกับความพยายามทำในเรื่องที่ควรและไม่ทำในเรื่องไม่ควรด้วย หมายความว่ามนุษย์มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงชีวิตให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้

พุทธพจน์ที่มีข้อความแสดงถึงความสามารถในการพยายามทำในสิ่งที่ควรทำและไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรของมนุษย์ปรากฏในสังคีตหมวด 4 ข้อสัมมปปธาน 4 ดังนี้

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งใจมั่น เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งธรรมที่เป็นบาป
อกุศลที่ยังไม่เกิด ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งใจ
มั่น เพื่อละธรรมที่เป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภ
ความเพียรประคองจิต ตั้งใจมั่น เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ยัง
ฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งใจมั่น เพื่อความตั้งมั่น
เพื่อไม่เลือนลาง เพื่อจำเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์ เพื่อเจริญ เพื่อความบริบูรณ์
แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว²

อธิบายได้ว่าหากมนุษย์เชื่อมั่นในศักยภาพในการสร้างสรรค์ชีวิตด้วยตนเอง มีฉันทะมีความพยายามก็สามารถป้องกันอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิด ส่วนอกุศลที่เกิดแล้วก็สามารถละได้ หากมีฉันทะมีความพยายามกุศลที่ยังไม่เกิดก็ทำให้เกิดได้ ส่วนกุศลที่เกิดขึ้นแล้วก็สามารถเจริญให้มากยิ่งขึ้นได้ ในทางกลับกันหากมนุษย์ฝากชีวิตไว้กับพระผู้เป็นเจ้าหรือปล่อยไปตามกรรมเก่าจนขาดฉันทะ ขาดความพยายามกุศลที่เคยมีอยู่ก็หมดไป กุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่พยายามสร้างขึ้นใหม่ อกุศลที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่พยายามละ อกุศลที่ยังไม่เกิดก็ละเลยที่จะป้องกัน หากปล่อยชีวิตโดยไม่คิดจะทำอะไรแล้วชีวิตจะดีตามคำพยากรณ์ได้อย่างไร

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุ ตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, น. 268 – 270.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, น. 179.

ดังนั้นแม้ว่าจะเคยทำไม่ดีมา แต่หากต้องการเปลี่ยนแปลงชีวิตให้ดีขึ้นย่อมทำได้ หากชีวิตดีอยู่แล้วก็ย่อมทำให้ดีขึ้นได้ หรือหากชีวิตดีอยู่แล้วแต่นิ่งนอนใจคิดว่าไม่ต้องทำอะไร ชีวิตก็อาจเปลี่ยนแปลงเป็นไม่ดีก็ได้ และหากชีวิตไม่ดีอยู่แล้วยังมีความคิดว่าไม่มีศักยภาพ ชีวิตก็อาจลงต่ำกว่าเดิมได้เช่นกัน ตัวอย่างของบุคคลที่ใช้ศักยภาพความเป็นมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงจากด้านลบไปสู่จุดสูงสุดคือบรรลอรุหัตผล ได้แก่ พระองค์คูลิมาล ที่เคยเป็นมหาโจรเช่นฆ่าผู้คนแล้วตัดนิ้วม้าร้อยเป็นพวงห้อยคอ แต่เมื่อได้พบและฟังพระพุทธองค์ตรัสสอนให้สติ ก็ได้ทิ้งอาวุธออกบวช เป็นภิกษุเร่งความเพียรอยู่ไม่นานก็บรรลอรุหัตผล¹ เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงมีความสามารถในการสร้างสรรค์ชีวิตของตนให้เป็นไป เมื่อมนุษย์ตระหนักในศักยภาพของตน ความคิดที่ไม่รับผิดชอบ ไม่พยายามทำในสิ่งที่ควร ทำในสิ่งที่ไม่ควรก็จะหมดไป เพราะมีความเชื่อมั่นในความพยายามของตนที่จะป้องกันและละอกุศล รวมทั้งเชื่อมั่นว่าตนนั้นสามารถสร้างกุศลให้เกิดขึ้นใหม่และเจริญให้ยิ่งขึ้นไปได้

พุทธศาสนาเถรวาทสอนให้มนุษย์มีความเพียรเป็นเครื่องเผือกไล่เพื่อการหลุดพ้นด้วยตนเอง ในคาถาธรรมบท มรรควรรคที่ 20 พระพุทธองค์ตรัสให้บุคคลพึงทำความเพียรเครื่องเผือกไล่ด้วยตนเอง พระองค์เป็นเพียงผู้บอกทางให้ ดังนี้

บรรดาทางทั้งหลาย ทางมีองค์ 8 ประเสริฐ บรรดาสิ่งจะทั้งหลาย บท 4
 ประเสริฐ บรรดาธรรมทั้งหลาย วิราคะ ประเสริฐ บรรดาสัตว์ 2 เท้า และอุป
 ธรรมทั้งหลาย พระตถาคตผู้มีจักขุ ประเสริฐ ทางนี้เท่านั้นเพื่อความหมดจด
 แห่งทัสสนะ ทางอื่นไม่มี เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงดำเนินตามทางนี้
 เพราะทางนี้เป็นที่ยังมารและเสนามารให้หลง ด้วยว่าท่านทั้งหลายดำเนินไป
 ตามทางนี้แล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เราทราบทางเป็นที่สลัดลูกศรแล้ว จึงบอก
 แก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงทำความเพียรเครื่องเผือกไล่ พระตถาคต
 ทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก ชนทั้งหลายผู้ดำเนินไปแล้วมีปกติเพ่งพินิจ ย่อมหลุดพ้น
 จากเครื่องผูกของมาร²

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั เล่มที่ 2 ภาคที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 141 – 150.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 4, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 95.

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าหากคนทั้งหลายทำความเพียรตามทางแห่งมรรคมีองค์ 8 ย่อมสามารถล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียรที่ตนทำ พระพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงผู้บอกทางเท่านั้น นอกจากนี้ ในหัวข้อ 4.2.2.1 ผู้วิจัยได้อ้างถึงพุทธพจน์ในอดีตที่บิณฑุตรที่กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายความหมายและวิธีในการมีตนมีธรรมเป็นที่พึ่ง ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็น กาย ในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็น เวทนา ในเวทนาทั้งหลายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะอยู่อย่างนี้แล¹

การมีตนมีธรรมเป็นที่พึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสในพระสูตรนี้คือการเจริญสติปัฏฐาน 4 ที่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ เพราะฉะนั้นการพึ่งตนเองด้วยการทำความเพียรเจริญสติปัฏฐาน 4 ก็คือวิธีการที่พระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาร่วมกับข้อมูลเกี่ยวกับหลักกรรม ที่ผู้วิจัยได้อ้างอิงพุทธพจน์ว่า ยังมีกรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ซึ่งพระพุทธองค์ทรงทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม กรรมเพื่อความสิ้นกรรมนี้คือการปฏิบัติตนเพื่อการพ้นทุกข์ ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่ามี “กรรมเพื่อความสิ้นกรรม ทรงทำให้แจ้งชัดแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม ” นั้นแสดงว่าพระพุทธองค์ซึ่งเป็นมนุษย์เป็นผู้มีศักยภาพในการสร้างสรรค์ชีวิตของพระองค์เองจนตรัสรู้พ้นทุกข์ และตรัสเป็นนัยด้วยการที่ “ผู้อื่นรู้ตาม” ได้ หมายความว่ามนุษย์คนอื่นก็มีศักยภาพในการสร้างสรรค์ชีวิตตนเองเช่นกัน ดังนั้นสติปัฏฐาน 4 จึงเป็นการกระทำคือกรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมนั่นเอง

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1, น. 121.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 2 ภาคที่ 2, น. 209 – 210.

แนวคิดเรื่องศักยภาพของมนุษย์ในการสร้างสรรค์ชีวิต เปลี่ยนแปลงชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงด้วยตนเองนั้น เป็นความจริงที่พิสูจน์ได้ เพราะฉะนั้นปัญหาที่ว่ามนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงผลที่จะเกิดกับชีวิตได้อย่างสิ้นเชิงนั้นจึงขัดแย้งกับคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท เพราะฉะนั้นการพิจารณาตัวอย่างของการพยากรณ์ในหัวข้อ 3.1. 2.2 บนฐานความคิดที่ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าเมื่อได้รับคำพยากรณ์แล้วไม่ต้องทำอะไรเพราะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงคำพยากรณ์ได้ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในหลักพุทธศาสนาเถรวาท อย่างไรก็ตามศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีขอบเขตที่จำกัดหรือไม่อย่างไร เป็นเรื่องที่ต้องขบคิดต่อไป เนื่องจากมีปัจจัยที่เข้ามาเป็นเงื่อนไขในการพิจารณาประเด็นนี้ คือการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณ

4.2.2.2 ความสอดคล้องกันระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับศักยภาพของมนุษย์

ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในตอนท้ายของหัวข้อที่ผ่านมาว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิตให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้ แต่เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นคือการได้รับคำพยากรณ์ด้วยพระพุทธานุญาณ ซึ่งจากตัวอย่างการพยากรณ์ที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 2 และบทที่ 3 พบว่าไม่มีชีวิตของบุคคลใดที่ผิดพลาดไปจากพุทธพยากรณ์ไม่ว่าจะเป็นการพยากรณ์อดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ทำให้ดูเหมือนว่าศักยภาพที่สามารถสร้างสรรค์ชีวิตให้เป็นไปตามที่ต้องการนี้ไม่มีอยู่จริง หัวข้อนี้จึงจะเป็นการพิสูจน์ว่าชีวิตของผู้ที่ได้รับพุทธพยากรณ์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้เป็นเพราะผู้นั้นนิ่งเฉยไม่ทำอะไรหรือพยายามแล้วอย่างเต็มความสามารถจนสำเร็จผลตามที่ต้องการ และอะไรที่เป็นปัจจัยสำคัญในกรณีที่พยายามเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแล้วแต่ไม่เป็นผล

เรื่องพระโกณฑัญญะ 1 แสนกัปที่ผ่านมา แม้จะได้ตั้งความปรารถนารู้แจ้งธรรมก่อนผู้อื่นและได้รับพุทธพยากรณ์แต่ท่านก็ไม่ได้นิ่งเฉยเพราะท่านยังได้กระทำกัลยาณกรรมด้วยทานอันยิ่งใหญ่อีกถึง 1 แสนปี¹ นอกจากนี้ 91 กัปที่ผ่านมา นับจากปัจจุบันท่านก็ได้ถวายทานอันเลิศ ได้ตั้งความปรารถนาและได้รับพุทธพยากรณ์อีกครั้งหนึ่ง และได้ถวายทานอันเลิศอีกรวมเป็น 9 ครั้ง² จนในชาติสุดท้ายที่เกิดเป็นโกณฑัญญะได้เป็นพราหมณ์ได้ฟังธรรมจักรกับปวัตตสูตรอัน

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุต ตรนิคาย เอกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 1, น. 246.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิคาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1, น. 132 – 134.

เป็นปฐมเทศนาจนได้บรรลุโสดาปัตติผล¹ เป็นอันสำเร็จความปรารถนาที่จะรู้แจ้งธรรมก่อนพระสาวกท่านอื่น ส่วนพระอนุรุทธะที่ได้รับพุทธพยากรณ์เมื่อแสนกับที่ผ่านมามีจะได้เป็นผู้เลิศด้านทิพยจักขุท่านก็ไม่ได้นั่งนอนใจจนไม่กระทำการสิ่งใดต่อไปแต่กลับสร้างกุศลให้ยิ่งขึ้นไปอีก อรรถกถากล่าวไว้ว่า หลังจากได้รับพุทธพยากรณ์แล้วก็ได้สั่งสมกรรมดีไม่ขาดตลอดพระชนมายุของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น และเมื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นปรินิพพานก็ได้สร้างเจดีย์ทองใหญ่ประมาณ 7 โยชน์ และได้สร้างต้นประทีปเป็นจำนวนมากตลอดชีวิตเพื่อให้ได้ทิพยจักขุ ต่อมาในยุคของพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่งเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพาน ก็ได้สร้างเจดีย์ใหญ่ประมาณ 1 โยชน์ และสร้างภาชนะสำริดบรรจุเนยใสวางใส่ตะเกียงไว้แล้วให้จุดไฟขึ้นให้ล้อมพระเจดีย์ และยังสร้างภาชนะสำริดใหญ่ที่สุดสำหรับตนแล้วจุดไฟเทินภาชนะสำริด เดินเวียนเจดีย์ตลอดคืน และประกอบกรรมดีตลอดชีวิต² เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าตลอด 1 แสนกัปนับตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์ท่านทั้ง 2 ไม่ได้นั่งนอนใจเมื่อได้รับพุทธพยากรณ์ท่านเหล่านั้นได้เพียรพยายามสร้างเหตุปัจจัยเพื่อสั่งสมบารมี มาโดยตลอดการที่พระพุทธเจ้าเทศน์โปรดพระโกณฑัญญะจนท่านได้รู้แจ้งธรรมก่อนผู้อื่น และประทานตำแหน่งเอตทัคคะด้านทิพยจักขุแก่พระอนุรุทธะ เนื่องจากพระองค์ทรงพิจารณาเหตุจากการตั้งความปรารถนาและการได้รับพุทธพยากรณ์มาแล้วด้วยส่วนหนึ่ง ประกอบกับความเพียรพยายามสร้างเหตุมาหลายภพหลายชาติ ทำให้ความปรารถนาของท่านประสบความสำเร็จ การพยากรณ์อดีตของทั้ง 2 ท่าน ของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันที่ทรงใช้พระญาณในการเข้าไปรู้เหตุปัจจัยที่ได้กระทำให้สอดคล้องกับที่เคยได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าในอดีตที่ทรงใช้พระญาณพิจารณาเหตุปัจจัยทำให้ทรงทราบความแน่วแน่มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรที่จะส่งผลให้ความปรารถนาสำเร็จในอนาคต ดังนั้นการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณจึงไม่ขัดแย้งกับการทำความเพียรของมนุษย์

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่ต้องพิจารณาต่อไปด้วยว่า หากได้รับคำพยากรณ์แล้วและพยายามทำความเพียรอย่างสุดความสามารถ ทั้ง 2 ท่านจะไม่สามารถบรรลุธรรมหรือบรรลุความปรารถนาได้เร็วกว่านี้หรือ ประเด็นนี้มีข้อควรพิจารณาจากคำถามเกี่ยวกับความปรารถนาดังนี้

ขอลถามว่า ความปรารถนาของพระสาวกทั้งหลายเป็นไปตลอดกาลมีประมา ฌ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค ภาคที่ 1 และอรรถกถา*, น. 44 – 48.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุ ตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 1*, น. 306.

เท่าไร ? ตอบว่า ความปรารถนาของพระอัครสาวกเป็นไป 1 อสงไขยแสนกัป
ของพระอสีติมหาสาวกเป็นไปแสนกัปเท่านั้น ความปรารถนาของพระพุทธรูปดา
พระ พุทธมารดา พระพุทธรูปปฏิฐาก และพระพุทธรูปตรี ก็แสนกัปเหมือนกัน
เพราะเหตุนี้ จึงไม่อาจต่ำกว่านั้น เหตุในความปรารถนานั้น มีนัยดังกล่าวแล้ว
เหมือนกันแต่พระสาวกเหล่านี้ ทุกองค์มีอิทธิฤทธิ์เฉพาะสองข้อเท่านั้น คือ
อิทธิกร การกระทำอันยิ่งและฉันทตา ความเป็นผู้มีฉันทะที่จะทำ¹

ดังที่อรรถกถากล่าวแล้วว่าความปรารถนาของพระอสีติมหาสาวกจะเป็นไปในแสน
กัป หมายความว่าความปรารถนาเป็นอสีติมหาสาวกคือพระสาวกผู้ใหญ่ 80 องค์ ต้องใช้เวลาแสน
กัปนับตั้งแต่ได้รับพุทธานุภาพกระทั่งความปรารถนาสำเร็จ พระโกณฑัญญะและพระอนุรุทธะซึ่ง
เป็นพระอสีติมหาสาวกจึงต้องใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมีแสนกัปเพื่อให้ญาณแก่กล้า ควรแก่การ
เป็นมหาสาวก จะเร็วไปกว่านั้นไม่ได้เพราะญาณยังไม่บริบูรณ์ ส่วนเหตุผลที่ผู้ที่ตั้งความปรารถนา
แล้วได้รับพุทธานุภาพไม่หนึ่งเฉยที่จะกระทำเหตุ คือท่านเหล่านั้นมีอิทธิกรคือการกระทำอันยิ่งและมี
ฉันทตาคือความเป็นผู้มีใจที่พอใจที่จะทำกุศล เมื่อมีความพอใจใคร่ที่จะทำกิจอันเป็นกุศลแล้ว
ก็สามารถ กระทำการ อันยิ่งใหญ่ได้ เช่น ทำมหาทานด้วยของอันประณีตตลอด 7 วัน ด้วยเหตุนี้
อรรถกถาจึงกล่าวถึงฉันทตาว่า “ความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้ประกอบด้วยธรรมตามที่กล่าวแล้ว
มีความพอใจมาก มีความปรารถนามาก มีความใคร่เพื่อจะทำมาก ”² กล่าวได้ว่าความเป็นผู้มี
ความใคร่ที่จะทำกุศลอย่างมากนี้เองที่ทำให้แม้จะได้รับพุทธานุภาพแล้วยังพยายามสร้างเหตุที่
เป็นกุศลเป็นอันมากแทนที่จะนิ่งเฉยไม่ทำอะไร เพราะฉะนั้นชีวิตของผู้ได้รับคำพยากรณ์จึงไม่มี
ความขัดแย้งกับคำสอนเรื่องความเพียร เพราะความปรารถนาสำเร็จได้ด้วยพยายามสร้างเหตุ
อย่างไม่ย่อท้อด้วยตัวเอง

คำถามที่เกิดขึ้นต่อมาคือหากได้รับคำพยากรณ์แล้วแต่ไม่ทำอะไรเลย ความ
ปรารถนาของผู้ที่ได้รับพุทธานุภาพแล้วจะสำเร็จผลหรือไม่ ประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นไป
ไม่ได้ที่ผู้ได้รับพุทธานุภาพจะไม่ชวนชวายเป็นการสร้างเหตุที่เป็นกุศล เพราะจากที่อรรถกถาจารย์
อธิบายว่าความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้มีใจที่ใคร่ที่จะทำกุศลอันยิ่งใหญ่ ซึ่งหมายความว่า

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่ม ที่ 8 ภาค
ที่ 1, น. 271 – 272.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม ที่ 9
ภาคที่ 3, น. 583.

ความปรารถนาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งจะสำเร็จได้ ผู้นั้นต้องมีความเพียรพยายามสั่งสมเหตุอันเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ไว้มากเพียงพอที่จะเป็นปัจจัยให้ได้รับพุทธพยากรณ์ และความพึงพอใจในการทำกุศลอันยิ่งใหญ่นี้เองที่ทำให้ผู้ที่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้วยังคงประกอบความเพียรอย่างยิ่งยวดเพื่อสั่งสมบารมีให้บริบูรณ์ ควรแก่ความปรารถนาที่ตั้งไว้ของแต่ละท่าน เมื่อมีความพอใจในการสร้างกุศลอย่างต่อเนื่องทั้งก่อนและหลังจากที่ได้รับพุทธพยากรณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะนั่งนอนใจไม่ประกอบกิจอันเป็นกุศล

ตามที่พระพุทธเจ้า ทรงพยากรณ์ชาวบ้านนาทิกะ หลังจากที่เกิดผลสำเร็จทางธรรมแล้ว ชาวบ้านเหล่านั้นก็ไม่ได้สำเร็จ เพราะ คำพยากรณ์ แต่ เกิดจากการ ทำความเพียรพยายาม เพื่อให้บรรลุธรรมขั้นสูงต่อไปด้วยตนเอง สมดังพุทธพจน์ที่ว่าตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอก ภิกษุทั้งหลายต้องทำเอง¹ เช่น ผู้ที่บรรลุอรหัตผลแล้วก็เสร็จกิจที่ตนต้องทำแล้วและที่บรรลุอรหัตผลได้ก็เพราะความเพียรที่ท่านทำเอง ส่วนผู้ที่เป็นโสดาบัน สกทาคามี และอนาคามีก็ต้องเร่งความเพียรเพื่อบรรลุอรหัตผล เพราะพระอริยบุคคลทั้ง 3 ประเภทนี้ยังมีกิจที่ต้องทำเพราะกิเลสคือสังโยชน์ 10 ยังหลงเหลืออยู่ เพราะ ละกิเลส ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น เช่น พระโสดาบันละสังโยชน์ได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉาและสีลัพพตปรามาส พระสกทาคามีละสังโยชน์ได้ 3 เหมือนพระโสดาบัน และทำกามราคะและปฏิฆะให้เบาบางลงส่วนพระอนาคามีละสังโยชน์อีก 2 ได้เด็ดขาด คือกามราคะและปฏิฆะ จาก ที่ละได้แล้ว 3 อย่าง² ชาวบ้านนาทิกะนี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของผู้ที่เชื่อมั่นในศักยภาพความเป็นมนุษย์ รับผิดชอบต่อชีวิตด้วยวิธีการที่เหมาะสมคือการทำความเพียรตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอน เป็นความเพียรในการทำกรรมไม่ด่าไม่ฆ่าเพื่อความสิ้นกรรมที่พระพุทธทรงรู้และสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม

ในกรณีกับผู้ที่ได้รับคำพยากรณ์ต้องได้รับผลไม่ดีจากการกระทำ เช่น พระโมคคัลลานะ พระจักษุบาลและพระเทวทัต แต่ไม่สามารถกระทำสิ่งใดเพื่อเปลี่ยนแปลงไม่ให้เกิดผลร้ายเกิดขึ้น ทำให้อาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงไม่มีอยู่จริง เพราะแม้พระโมคคัลลานะและพระจักษุบาลที่เป็นพระอรหันต์ก็ยังคงประสบกับเรื่องไม่ดีตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์เหตุในอดีตไว้ หรือพระเทวทัตที่แม้จะสำนึกผิดต่อพระพุทธเจ้าแล้วก็ยังตกนรกอเวจี

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 4*, น. 95.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, น. 265 – 266.

ดังที่ได้พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ไว้ล่วงหน้า ถ้าเป็นเช่นนั้นมนุษย์จะมีความสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตได้จริงหรือ เพราะการที่ชีวิตประสบเรื่องไม่ดีตรงตามที่ทรงพยากรณ์เช่นนี้ก็แสดงให้เห็นว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงได้และอาจยิ่งทำให้ความเข้าใจว่าชีวิตถูกกำหนดมาแล้วมีน้ำหนักมากขึ้น

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าข้อสงสัยนี้ไม่ถูกต้องนัก เนื่องจากเป็นการตั้งคำถามที่ยังไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบถึง เงื่อนไขบางประการ ที่ทำให้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงผลในบางเรื่องได้ เช่น ที่พระโมคคัลลานะถูกโจรทุบจนกระดูกแตกนั้น ท่านก็รู้ตัวและได้พยายามที่จะหลบเลี่ยงไม่ให้พวกโจรได้พบท่าน แต่เมื่อท่านได้พิจารณาจนทราบว่านี่เป็นวิบาก กรรมที่ท่านต้องได้รับจากอดีตกรรม คือการทุบตีบิดาและมารดาจนสิ้นชีวิต ท่านจึงไม่หลบเลี่ยงใจและได้ถูกโจรทุบจนกระดูกแตกละเอียดแล้วหนีไปเพราะคิดว่าท่านมรณภาพแล้ว¹ นั่นหมายความว่ากรรมที่ท่านได้ทำคือการฆ่าบิดามารดาในอดีตชาตินี้เป็นเป็น เงื่อนไขที่ท่านไม่สามารถหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้นได้เพราะการฆ่าบิดามารดาเป็นอนันตริยกรรม เป็นกรรมหนักมาก แม้ท่านจะเป็นพระอัครสาวกเป็นพระอรหันต์ผู้เป็นเลิศทางฤทธิ์ก็ไม่อาจหนีพ้นวิบากจากเศษกรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ได้ ดังนั้นในแง่การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขคือกรรมที่ได้กระทำไว้

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังตรัสกับเหล่าภิกษุเกี่ยวกับวิบากของพระโมคคัลลานะว่า "ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะทำกรรมประมาณเท่านี้ใหม่ในภพหลายแสนปี ด้วยวิบากที่ยังเหลือจึงถูกทุบตีอย่างนั้นนั่นแลละเอียดหมด ถึงมรณะสิ้น 100 อตภาพ โมคคัลลานะได้มรณะอย่างนี้ก็พอสมควรกรรมของตนเองแท้² ส่วนประเด็นที่พระโมคคัลลานะทราบว่าเป็นวิบากที่ท่านต้องรับจึงไม่หนีใจก็ไม่ใช่เพราะท่านไม่ตระหนักถึงศักยภาพในการพัฒนาของมนุษย์ แต่ท่านตระหนักแล้วว่าวิบากที่กำลังจะเกิดขึ้นนี้ ท่านปฏิเสธไม่ได้เพราะเป็นส่วนที่ท่านต้องรับผิดชอบการกระทำของท่านเอง สำหรับความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นมนุษย์ เพราะในด้านการพัฒนาดานั้น ท่านก็ได้ทำให้ประจักษ์แล้วว่าท่านก็ไม่นิ่งนอนใจกระทำความเพียรได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ซึ่งถือว่าได้พัฒนาดนจนถึงขั้นสูงสุดแล้ว

ในกรณีของพระจกขุบาล การที่ท่าน ไม่ทำตามวิธีที่หมอสั่ง จนตาบอดสนิท มิได้หมายความว่าท่านไม่รับผิดชอบต่อชีวิตคิดว่าไม่ต้องทำตามหมอสั่งเพราะถึงอย่างไรก็ไม่หาย แต่ที่ท่านปล่อยให้ตนเองตาบอดเพราะท่านได้อธิษฐานถือนิสสัยคือไม่เหยียดหลังลงนอนเพื่อบำเพ็ญ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3, น. 96.

² เรื่องเดียวกัน, น. 100 – 101.

สมณธรรมตลอดพรรษาด้วยหวังบรรลุอรหัตผล¹ อาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับการปล่อยให้ตาบอดทั้งที่ สามารถรักษาได้นั้นจะไม่ใช่การยอมจำนนและไม่รับผิดชอบชีวิตได้อย่างไร ประเด็นนี้ผู้วิจัยมองว่า พระจักษุบาลเป็นผู้รับผิดชอบชีวิตและสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตได้ด้วยตนเองอย่างแท้จริง เพราะ ระหว่างการรักษาดวงตาให้หายด้วยวิธีที่แพทย์สั่งกับการไม่ยอมเสียสัจจะที่ได้ตั้งใจไว้ ท่านเลือกที่จะ รับผิดชอบคำพูดของตนเรื่องถ้อยวัตรเนสัชชิกจนได้บรรลุอรหัตผลพร้อมกับที่ตาได้บอดสนิทใน เวลาเดียวกัน ท่านพยายามทำความเข้าใจแม้ทุกขเวทนาที่เกิดกับดวงตาจะมากเพียงใดก็ไม่เลิกล้ม ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่านี่คือศักยภาพในการเลือกและความรับผิดชอบในชีวิตที่เป็นไปตามหลักของ พุทธศาสนา ส่วนคำถามว่าเหตุใดบรรลุอรหัตผลแล้วตายังบอดสนิทเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ประเด็นนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับเรื่องพระจักษุบาลไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่บุตรของเราทำแล้วในกาล นั้น ติดตามเธอไปข้างหลัง ๆ จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า บาปกรรมนี้ ย่อมตามผู้ทำไป เหมือนล้ออันหมุนตาม รอยเท้าโคพลีพัท (คือโคที่เขาเทียมเกวียนบรรทุกสินค้า) ตัวเข็นถูจะไปอยู่"² ซึ่งกรรมนี้เองเป็นปัจจัย ที่ในบางครั้งบุคคลก็ไม่สามารถควบคุมได้ ตามกฎแห่งไตรลักษณ์ข้ออนัตตา จึงจำเป็นที่จะต้อง ยอมรับผลจากการกระทำนั้น ส่วนกรณีของพระเทวทัต พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์ว่า

ก็เราได้เห็นธรรมชาติของพระเทวทัต (ส่วนดี) แม้ประมาณเท่าน้ำที่สลับออกจาก ก ปลายชนทรายเพียงใด เราก็ยังไม่พยากรณ์พระเทวทัตเพียงนั้นว่า พระเท วทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกัป เที่ยวยาวไม่ได้ แต่เมื่อใดเรา ไม่ได้เห็นธรรมชาติของพระเทวทัต แม้ประมาณเท่าน้ำที่สลับออกจากปลายชน ทรายเมื่อนั้นเราจึงได้พยากรณ์พระเทวทัตนั้นว่า พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกัป เที่ยวยาวไม่ได้³

จากพุทธพจน์นี้เมื่อพิจารณากรรมที่เทวทัตได้กระทำเฉพาะต่อพระพุทธเจ้า อาทิ การ ส่งคนไปปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า การตั้งใจจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าด้วยตนเองด้วยการกลิ้ง หินก้อนใหญ่ลงมาสะกดหินนั้นกระเด็นมาโดนพระบาททำให้ห้อพระโลหิต หรือจะเป็นการปล่อย

¹ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1, น. 16 – 21.

² มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1, น. 33 – 34.

³ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ปัญจก – ฉักกนิบาต เล่มที่ 3, น. 757 – 758.

หรือกรรมชั่ว เพราะแม้จะพยายามสร้างเหตุเพื่อที่จะให้ชีวิตเป็นไปตามที่ต้องการมากเพียงใด แต่เมื่อถึงเวลาที่กรรมจะให้ผลและเหตุปัจจัยในหลายด้านพร้อม มนุษย์ก็ไม่สามารถจะหนีจากความรับผิดชอบนี้ไปได้ เพราะมีกฎอีกอย่างหนึ่งที่สอดคล้องกับกฎแห่งกรรมคือกฎไตรลักษณ์ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่านี่คือความรับผิดชอบในแง่มุมหนึ่งเช่นกัน ดังนั้น ประเด็นปัญหาระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับข้อสงสัยเรื่องความสามารถในการเปลี่ยนแปลงผลจากคำพยากรณ์จึงไม่มีความขัดแย้งกัน ทั้งยังมีความสอดคล้องกับหลักการของพุทธศาสนาเถรวาท ตามที่ได้อภิปรายไปแล้วอีกด้วย ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะอธิบายเรื่องไตรลักษณ์ซึ่งเป็นกฎใหญ่ที่ควบคุมกฎแห่งกรรมอยู่

4.3 วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับไตรลักษณ์

ความขัดแย้งระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับไตรลักษณ์มีอยู่ 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือแนวคิดที่ว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงพยากรณ์ชีวิตได้ถูกต้องทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต แสดงว่าชีวิตเที่ยงและการมองว่า มีตัวตนที่ผู้กระทำและรับผลของการกระทำ เป็นตัวตนที่สามารถบังคับบัญชาให้ทำในสิ่งต่างๆ ตามต้องการได้ ผู้วิจัยจึงเห็นควรที่จะอธิบายภาพรวมของไตรลักษณ์ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทว่าคืออะไร มีลักษณะอย่างไร จากนั้นจึงจะได้วิเคราะห์ความขัดแย้งทั้ง 2 ประเด็น

4.3.1 ความหมายและหลักการของไตรลักษณ์

การศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นที่มีความเกี่ยวข้องกับคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเรื่องไตรลักษณ์ว่าทั้ง 2 เรื่องมีปัญหาความขัดแย้ง กับการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณ หรือไม่ อย่างไรก็ตาม ควรทราบความหมายและหลักการโดยรวมของไตรลักษณ์ก่อนที่จะนำมาพิจารณาประเด็นปัญหา

ไตรลักษณ์ หมายถึงลักษณะสาม คืออาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้น ๆ 3 ประการ ได้แก่

1. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง
2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของทนอยู่มิได้
3. อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน¹

นอกจากนี้ยังมีคำอธิบายลักษณะของไตรลักษณ์โดยละเอียดยิ่งขึ้นดังนี้

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, น. 69.

อนิจจลักษณะ คือลักษณะที่เป็นอนิจจะ, ลักษณะที่ให้เห็นว่าเป็นของไม่เที่ยง ไม่คงที่
ได้แก่

1. เป็นไปโดยการเกิดขึ้นและสลายไป คือเกิด ๆ ดับ ๆ มีแล้วก็ไม่มี
2. เป็นของแปรปรวน คือเปลี่ยนแปลง แปรสภาพไปเรื่อย ๆ
3. เป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วคราว ๆ
4. แຍ่งต่อความเที่ยง คือโดยสภาวะของมันเองก็ปฏิเสธความเที่ยงอยู่ในตัว¹

คำอธิบายอนิจจลักษณะในทำนองเดียวกันนี้มีปรากฏในอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก
วิภังค์ว่า “ชื่อว่า ความไม่เที่ยง ด้วยเหตุ 4 อย่าง แม้อื่นอีก คือโดยมีความเกิดขึ้นและมีความเสื่อม
ไปเป็นที่สุด 1 โดยความแปรปรวนไป 1 โดยความเป็นของชั่วคราว 1 โดยปฏิเสธความเที่ยง 1”²

ทุกขลักษณะ คือเครื่องกำหนดว่าเป็นทุกข์ , ลักษณะที่จัดว่าเป็นทุกข์ , ลักษณะที่
แสดงให้เห็นว่าเป็นทุกข์ ได้แก่

1. ถูกการเกิดขึ้นและการดับสลายบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา
2. ทนได้ยากหรือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้
3. เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์
4. แຍ่งต่อสุขหรือเป็นสภาวะที่ปฏิเสธความสุข³

อนัตตลักษณะ คือลักษณะที่เป็นอนัตตา , ลักษณะที่ให้เห็นว่าเป็นของมิใช่ตัวตนโดย
อรรถต่างๆ เช่น

1. เป็นของสูญ คือเป็นเพียงการประชุมเข้าขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อยๆ
ทั้งหลาย วางเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือการสมมติเป็น
ต่าง ๆ
2. เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง
3. ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของ
ใครๆ
4. เป็นสภาวะธรรมที่ดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมดาของมัน เช่น ธรรมที่เป็นสังขตะ

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 312.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 2 วิภังค์ ภาคที่ 1 และอรรถกถา, น.
171.

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 80 – 81.

คือสังขาร ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย ไม่มีอยู่โดยลำพังตัว แต่เป็นไป โดยสัมพันธ์ อิงอาศัยอยู่กับสิ่งอื่น ๆ

5. โดยสภาวะของมันเองก็แย้งหรือค้านต่อความเป็นอนัตตา มีแต่ภาวะที่ตรงข้ามกับความ เป็นอนัตตา¹

ในขณะที่ในคัมภีร์วิภังค์ อธิบายลักษณะของอนัตตา ไว้เพียง 4 คือ “ชื่อว่า เป็นอนัตตา เพราะเหตุ 4 เหล่านี้ คือโดยความเป็นของสูญ 1 โดยความไม่มีเจ้าของ 1 โดยเป็นสิ่งที่ควรทำตามชอบใจไม่ได้ 1 โดยปฏิเสธต่ออนัตตา 1”²

พระพุทธองค์ตรัสยืนยันความเป็นไตรลักษณ์แห่งชั้น 5 ไว้ในอนิจจสูตร ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงเห็นสิ่งนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเราเมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนดย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น เวทนาไม่เที่ยง . . . สัญญาไม่เที่ยง . . . สังขารไม่เที่ยง . . . วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตาเธอทั้งหลายพึงเห็นสิ่งนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่านั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น³

ผู้วิจัยแสดงคำอธิบายเบื้องต้นเกี่ยวกับไตรลักษณ์ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง และมีลักษณะที่สำคัญอย่างไร เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเบื้องต้นเท่านั้น จากนั้นจะกล่าวถึงปัญหาที่เกิดจากการตีความการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณที่เกี่ยวข้องกับไตรลักษณ์ใน 2 ประเด็น คือความเข้าใจว่าการพยากรณ์ชีวิตของบุคคลด้วยพุทธญาณ อาจมองได้ว่าชีวิตของผู้นั้นเป็นสิ่งที่เที่ยงที่จะ

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 309 – 310.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 2 วิภังค์ ภาคที่ 1 และอรรถกถา, น. 172.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1, น. 93.

เป็นไป และในอีกประเด็นหนึ่งก็คือมีตัวตนที่เป็นเจ้าของชีวิตที่เป็นตัวตนเดิม ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตมาเป็นผู้รับผิดชอบที่จะเกิดขึ้นและในส่วนของทฤษฎีการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะได้แสดงทัศนะของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้นๆ เพื่อประกอบการพิจารณาโดยละเอียดอีกครั้งหนึ่ง

4.3.2 การพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับชีวิตเที่ยง

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมาเกี่ยวกับแนวคิดที่เชื่อว่ามีสิ่งที่เที่ยงแท้หรือสภาวะบางอย่างเที่ยงแท้และได้ตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นแล้วว่าหากมองการพยากรณ์ด้วยความเชื่อว่ามีบางอย่างเที่ยง จะเกิดการตีความว่าชีวิตเที่ยงที่จะเป็นไป พุทธพยากรณ์จึงไม่ผิดพลาด ซึ่งขัดแย้งกับคำสอนเรื่องอนิจจัง ดังนั้นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจต่อไปคือ พุทธศาสนาเถรวาทสอนเรื่องอนิจจังอย่างไร ขัดแย้งกับแนวคิดที่ชีวิตเที่ยงอย่างไร และการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณจะมีความสอดคล้องกับอนิจจังได้อย่างไร

4.3.2.1 ทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่ออนิจจัง

ความเห็นว่ามีสิ่งที่เที่ยงแท้จากตัวอย่างที่นำมาแสดงทำให้เกิดปัญหาว่าการพยากรณ์ด้วยพระญาณขัดแย้งกับคำสอนเรื่องอนิจจัง เพราะความเห็นว่ามีสิ่งที่เที่ยงแท้ เช่น เชื่อว่าชีวิตหรือโลกนี้เที่ยง คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง แต่อนิจจังคือความไม่เที่ยง มีความเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นในหัวข้อนี้จะอธิบายว่าพุทธศาสนากล่าวถึงอนิจจังไว้อย่างไร อนิจจังมีขอบเขตครอบคลุมทุกสิ่งหรือไม่ และแนวคิดที่ชีวิตเที่ยงมีความขัดแย้งกับคำสอนเรื่องอนิจจังอย่างไร

อนิจจังหรืออนิจจตา คือความเป็นของไม่เที่ยง ลักษณะที่แสดงให้เห็นความเป็นของไม่เที่ยง ไม่คงที่ของสิ่งต่างๆ สิ่งเหล่านั้นจะต้อง มีความเกิดขึ้นและมีความเสื่อมไป มีความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไป เป็นของชั่วคราว มีสภาวะที่ปฏิเสธความเที่ยง¹ เมื่อถามว่าสิ่งใดบ้างที่อยู่ภายใต้กฎแห่งอนิจจัง ก็ควรจะพิจารณาพุทธพจน์ ว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”² จะพบว่าความไม่เที่ยงมีอยู่ในสังขารทั้งปวง แต่ความแตกต่างที่ปรากฏในข้อความนี้คือการใช้คำว่า “สังขารทั้งปวง” กับ “ธรรมทั้งปวง” อรรถกถาพระวินัยปิฎก

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 2 วิภังค์ ภาคที่ 1 และอรรถกถา, น. 171.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, น. 574.

อธิบาย “สังขารทั้งปวง” ว่า “สังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ”¹ รวมทั้งมีคำอธิบายศัพท์บาลีของ “สังขารทั้งปวง” คือ “สพฺเพ สงฺขารา” ดังนี้

บทว่า สพฺเพ สงฺขารา ความว่า ธรรมพร้อมด้วยปัจจัยทั้งปวง ด้วยว่าธรรมเหล่านั้นชื่อว่าสังขารอันปัจจัยปรุงแต่ง ย่อมร่วมกระทำด้วยปัจจัยทั้งหลาย เหตุนี้จึงชื่อว่าสังขาร สังขารเหล่านั้นท่านกล่าวโดยวิเศษว่า สังขตตะ เพราะร่วมกระทำด้วยปัจจัยทั้งหลายด้วยประการฉะนี้²

ดังนั้นคำว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยงจึงหมายถึง สังขารคือธรรมทั้งปวงที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ส่วนคำว่า “ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง” เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นธรรมที่เป็นสังขตตะ³ และธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งคือ “ขันธ 5 คือรูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ธรรมมีปัจจัย ” นอกจากนี้ อรรถกถายังได้กล่าวถึงธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งโดยพิสดารออกไปอีกว่า

บทว่า ขนฺธธาตฺตฺถายตฺนํ ความว่า ขันธ ธาตุ และอายตนะอย่างนี้ คือปัญจขันธเหล่านั้น มีรูปขันธเป็นต้น ธาตุ 18 เหล่านี้ มีจักขุธาตุเป็นต้น อายตนะ 12 มีจักขายตนะ เป็นต้น ธรรมชาติที่เป็นรูปและมีไชรูป ดังกล่าวมานี้ทั้งหมด ชื่อว่าสังขตตะ เพราะปัจจัยทั้งหลายประชุมรวมกันสร้างขึ้น⁴

ที่กล่าวว่า “สังขาร” ในคำว่า “สังขารทั้งปวง” เรียกว่าสังขตธรรม เพราะเป็นธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งสร้างขึ้น เนื่องจากมีสังขตลักษณะ 3 ประการ คือ 1.ปรากฏความเกิดขึ้น 2. ปรากฏความแตกดับ สลายไป และ 3. เมื่อตั้งอยู่ย่อมปรากฏความผันแปรไป⁵ ซึ่งการอธิบายลักษณะของ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระวินัยปิฎก เล่มที่ 8 ปริวาร และอรรถกถา , พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 326.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย มหานิทเทส เล่ม ที่ 5 ภาคที่ 1, น. 533.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 1 ธรรมสังคณี ภาคที่ 2 และอรรถกถา , พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 391.

⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ที่ 2 ภาคที่ 4, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 514 – 515.

⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่ม ที่ 1 ภาคที่ 3, น. 204 – 205.

ธรรมที่ถูกปรุงแต่งนี้ก็สอดคล้องกับความเป็นอนิจจังที่เมื่อมีความเกิดขึ้นแล้วย่อมดับลง เป็นของชั่วคราวมีความแปรปรวนไป ไม่มีความเที่ยง การประกอบด้วยลักษณะเช่นนี้ของสังขารนี้เอง สังขารทั้งปวงจึงเป็นสังขตธรรม เป็นธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ซึ่งได้แก่ ชั้นธ 5 ธาตุ 18 และอายตนะ 12 รวมทั้งธรรมชาติที่เป็นรูปและไม่ใช้รูป ซึ่งความจริงแล้ว ธาตุ 18 อายตนะ 12 เป็นต้น ก็สรุปรวมอยู่ในชั้นธ 5 นั่นเอง อย่างไรก็ตาม เมื่ออนิจจังมีขอบเขตครอบคลุมเฉพาะธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง แสดงว่าย่อมมีธรรมที่พ้นไปจากความเป็นอนิจจังเป็นธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ธรรมนั้นคือพระนิพพาน¹ เพราะฉะนั้นในการกล่าวถึงความเป็นอนิจจังจึงครอบคลุมเฉพาะธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งยกเว้นพระนิพพานซึ่งไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง

ในพระไตรปิฎกปรากฏหลักฐานว่าพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงลักษณะของสิ่งทั้งหลายว่าเป็นอนิจจังอยู่ในหลายพระสูตร เช่น อตีตानาคตปัจจุปันนานิจจุสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าอายตนะภายในทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตเป็นอนิจจัง ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นของไม่เที่ยง จะกล่าวไปใยถึงจักขุอันเป็นปัจจุบันเล่า อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเยื่อใยในจักขุที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลिनจักขุที่เป็นอนาคต ย่อมปฏิบัติเพื่อเบื้อหนายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งจักขุที่เป็นปัจจุบัน นู จมูก ลิ่น ภาย ใจที่เป็นอดีต และอนาคต เป็นของไม่เที่ยงจะกล่าวไปใยถึงใจที่เป็นปัจจุบันเล่า อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเยื่อใยในใจที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลिनใจที่เป็นอนาคต ย่อมปฏิบัติเพื่อเบื้อหนาย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งใจที่เป็นปัจจุบัน²

พระพุทธองค์ยังตรัสว่าอายตนะภายนอกทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเป็นอนิจจัง ดังปรากฏในพาหิรสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นของไม่เที่ยง จะกล่าวไปใยถึงรูปที่เป็นปัจจุบันเล่า อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเยื่อใยในรูปที่เป็นอดีต ย่อมไม่เพลิดเพลिनในรูปที่เป็นอนาคต ย่อมปฏิบัติเพื่อเบื้อหนายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งรูปที่เป็นปัจจุบัน เสียง กลิ่น รส ใญ่ฐัพพะ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, น. 464.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่มที่ 4 ภาคที่ 1, น. 8-9.

ธรรมารมณที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นของไม่เที่ยง จะกล่าวไปไปถึงที่เป็น
ปัจจุบันแล้ว อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเสียใจใน
ธรรมารมณที่เป็นอดีตย่อมไม่เพิลิดเพิลินใ ธรรมารมณที่เป็นอนาคต ย่อม
ปฏิบัติเพื่อเบื้อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งธรรมารมณที่เป็นปัจจุบัน¹
นอกจากความเป็นอนิจจังของอายตนะทั้ง 12 แล้ว ในอดีตอนาคตปัจจุบันสูตร
พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันความเป็นอนิจจังของขันธ์ 5 ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปที่เป็นอดีต อนาคต ไม่เที่ยง จักกล่าวถึงรูปที่เป็นปัจจุบัน
ไปไยแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเป็นผู้
ไม่มีความอาลัยในรูปที่เป็นอดีต ไม่เพิลิดเพิลินรูปที่เป็นอนาคต ย่อมเป็นผู้
ปฏิบัติเพื่อความเบื้อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับรูปที่เป็นปัจจุบัน
เวทนาที่เป็นอดีต เวทนาที่เป็นอนาคต ไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาที่เป็นอดีต สัญญา
ที่เป็นอนาคตไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารที่เป็นอดีต สังขารที่เป็นอนาคตไม่เที่ยง ฯลฯ
วิญญาณที่เป็นอดีต วิญญาณที่เป็นอนาคตไม่เที่ยง จักกล่าวถึงวิญญาณที่เป็น
ปัจจุบันไปไยแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเป็นผู้ไม่มีความอาลัยในวิญญาณที่เป็นอดีต ไม่เพิลิดเพิลินวิญญาณที่เป็น
อนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื้อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ
วิญญาณที่เป็นปัจจุบัน²

แม้แต่พระสูตรที่ตรัสอธิบายความเป็นอนิจจัง ของขันธ์ 5 บางประการก็มีปรากฏ เช่น
ในอัสสชิสูตร พระพุทธองค์เข้าไปอนุเคราะห์พระอัสสชิที่กำลังอาพาธหนัก ตรัสถามพระอัสสชิถึง
ทุกข์เวทนาที่พระอัสสชิได้รับ และตรัสเรื่องความเป็นอนิจจังของขันธ์ 5 รวมทั้งให้พระอัสสชิ
พิจารณาความเป็นอนิจจังแห่งเวทนาว่าหากได้เสยสุข ทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ให้เสวยด้วยอาการ
อันปราศจากความยินดียินร้าย เพราะเวทนาทั้งหลายนั้นไม่เที่ยง ไม่น่าพอใจ มีรายละเอียดดังนี้

- ภ. ดูก่อนอัสสชิ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?
อ. ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯลฯ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่มที่
4 ภาคที่ 1, น. 10 – 11.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค เล่มที่
3 ภาคที่ 1, น. 47.

ภ. วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

อ. ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า ฯลฯ

ภ. เพราะเหตุนั้นแล ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ ย่อมทราบชัดว่า ฯลฯ กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ถ้าอริยสาวกนั้นได้เสวยสุขเวทนา ก็ทราบชัดว่า สุขเวทนานั้นไม่เที่ยงไม่น่าพอใจ ไม่น่าเพลิดเพลิน หากว่าเสวยทุกข์เวทนา ก็ทราบชัดว่าทุกข์เวทนานั้นไม่เที่ยง ไม่น่าพอใจ ไม่น่าเพลิดเพลิน ถ้าหากว่าเสวยอทุกข์ผสมสุขเวทนา ก็ทราบชัดว่าอทุกข์ผสมสุขเวทนานั้นไม่เที่ยงไม่น่าพอใจ ไม่น่าเพลิดเพลิน หากว่าเสวยสุขเวทนา ก็ปราศจากความยินดียินดีร้าย เสวยสุขเวทนานั้น ถ้าหากว่าเสวยทุกข์เวทนา ก็ปราศจากความยินดียินดีร้าย เสวยทุกข์เวทนานั้น ถ้าหากว่าเสวยอทุกข์ผสมสุขเวทนา ก็ปราศจากความยินดียินดีร้าย เสวยอทุกข์ผสมสุขเวทนานั้น ย่อมทราบชัดว่า เวทนานั้น ไม่เที่ยง ไม่น่าพอใจ ไม่น่าเพลิดเพลินหากว่าเสวยเวทนา มีกายเป็นที่สุด ก็ทราบชัดว่า เสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ถ้าเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ก็ทราบชัดว่า เสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ทราบชัดว่า ก่อนแต่จะสิ้นชีวิตเพราะกายแตก ความเสวยอารมณ์ทั้งมวลในโลกนี้ไม่น่ายินดี¹

ในหลายพระสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเสมอว่าผู้ที่พิจารณาอนิจจังในสิ่งต่าง ๆ เสมอ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความดับทุกข์ ซึ่งบุคคลที่สามารถนำมาเป็นตัวอย่างได้ เช่น ในอรรถกถาจุฬปิณฑกเถรคาถา กล่าวว่าพระจุฬปิณฑกเมื่อออกบวชแล้ว ท่องคาถาบทหนึ่งอยู่ 4 เดือนก็จำไม่ได้ พระพี่ชายจึงไล่ออกจากสำนักแล้วยังถูกพระพี่ชายปฏิเสธที่จะแจกภัตให้ด้วยจึงเสียใจมาก เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเหตุการณ์จึงทรงใช้อุบายด้วยการพระราชทานผ้าสะอาดให้พระจุฬปิณฑกนำไปลูบ ยิ่งลูบผ้าก็หอมมากขึ้นทำให้พระจุฬปิณฑก คิดได้ว่า “ท่อนผ้านี้แต่เดิมเป็นของสะอาด กลายเป็นอย่างอื่น เศร้าหมองไปเพราะอาศัยอุปาทินนทสรีระนี้ เพราะฉะนั้นท่อนผ้านี้เป็นอนิจจังแม้ฉันใด ถึงจิตก็เป็นอนิจจังฉันนั้น ” แล้วพิจารณาธรรมต่อไปจน บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วย ปฏิสัมภีทา²

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1, น. 286 – 288.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล ชุตตทกนิกาย เถรคาถา เล่ม ที่ 2 ภาคที่ 3 ตอนที่ 3, น. 368 – 370.

นอกจากจะมีพุทธพจน์ที่ตรัสเกี่ยวกับความเป็นอนิจจังในธรรมที่เป็นสังขารทั้งปวง แล้ว ยังมีพระสูตรหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าตรัสตำหนิความเห็นว่สิ่งทั้งหลายเที่ยง คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แปร เช่น ในนวัตสูตรทรงตำหนิความยึดมั่นถือมั่นในขันธ 5 มีรูป เป็นต้น ว่าเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นเหตุให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ เช่น ลมย่อมไม่พัด ฯลฯ ซึ่งเป็นทิฏฐิที่ผิดไปจากความเป็นจริง ดังนี้

ภ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป จึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า ลมย่อมไม่พัด ฯลฯ เป็นของตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด เมื่อเวทนามีอยู่ ฯลฯ เมื่อสัญญาามีอยู่ ฯลฯ เมื่อสังขารมีอยู่ ฯลฯ เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ จึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า ลมย่อมไม่พัด ฯลฯ เป็นของตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด

ภ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

ภ. ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้นจะพึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า ลมย่อมไม่พัด ฯลฯ เป็นของตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด ไซ้ไหม ?

ภ. ไม่พึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า

ภ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้แล สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ เมื่อสิ่งนั้นมีอยู่ เพราะถือมั่นสิ่งนั้น จึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า ลมย่อมไม่พัด แม่น้ำย่อมไม่ไหล สตรีมีครรภ์ย่อมไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมไม่ขึ้น หรือ ย่อมไม่ตกเป็นของตั้งอยู่ มั่นคงดุจเสาระเนียด เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

ภ. ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาเพราะไม่ถือมั่นสิ่งนั้นจะพึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า ลมย่อมไม่พัด ฯลฯ เป็นของตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด ไซ้ไหม ?

ภ. ไม่พึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า

ภ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้แล สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ เมื่อสิ่งนั้นมีอยู่ เพราะถือมั่นสิ่งนั้น จึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า ลมย่อมไม่พัด ฯลฯ เป็น

ของตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด ฯลฯ¹

ในวิปัสสนาสูตตร ยังทรงดำหนิด้วยว่าความเห็นในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเพียงเป็นหนึ่งใน
วิปัสสนาธรรม 4 ประการ ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา ทิฏฐิวิปัสสนา (ความสำคัญ
คิดเห็นคลาดเคลื่อน) มี 4 ประการนี้ 4 ประการคืออะไรบ้าง คือสัญญาวิปัสสนา
จิตวิปัสสนา ทิฏฐิวิปัสสนา ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง 1 ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข 1
ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา 1 ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม 1 นี้แล สัญญาวิปัสสนา
จิตวิปัสสนา ทิฏฐิวิปัสสนา 4 ประการ²

เมื่อพระพุทธองค์ทรงดำหนิดความเห็น ความยึดถือ สังขารทั้งหลายว่าเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง
แปร เป็นความวิปัสสนาและเป็นมิจฉาทิฏฐิ จึงตรัสในมิจฉาทิฏฐิสูตตรแก่ภิกษุรูปหนึ่งที่ทูลถามว่า
บุคคลควรรู้ ควรเห็นอย่างไรจึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พิจารณาสังขาร
ทั้งหลายว่าเป็นของไม่เที่ยง ดังนี้

ดูก่อนภิกษุ บุคคลรู้เห็นจักขุแล โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิ
ได้ รู้เห็นรูปโดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ รู้เห็นจักขุวิญญาณ
โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ รู้เห็นจักขุสัมผัสโดยความเป็น
ของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ รู้เห็นผัสขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม
สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะ
ละมิจฉาทิฏฐิได้ บุคคลรู้เห็นหู รู้เห็นจมูก รู้เห็นลิ้น รู้เห็นกาย รู้เห็นใจโดยความ
เป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ รู้เห็นธรรมารมณโดยความเป็นของไม่
เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ รู้เห็นมโนวิญญาณโดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะ
ละมิจฉาทิฏฐิได้ รู้เห็นมโนสัมผัสโดยความเป็นของไม่เที่ยงจึงจะละมิจฉาทิฏฐิ
ได้ รู้เห็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัส
เป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ ดูก่อนภิกษุ เมื่อ

¹ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค เล่ม ที่
3, น. 512 – 513.

² มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ที่ 2,
น. 172.

บุคคลรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะละมิจฉาปฏิญญาได้¹
 เมื่อคนทั้งหลายหมั่นพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามที่เป็นจริงว่าไม่เที่ยง ก็ละมิจฉาปฏิญญาได้
 ความวิปัสสนาอันได้แก่ สัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา และทิวฐิวิปัสสนาในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยงก็จะมี
 ความวิปัสสนาก็ไม่เกิดขึ้น²

พุทธศาสนาเถรวาทมีหลักฐานยืนยันคำสอนเรื่องอนิจจังว่าสังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุง
 แต่ง เช่น ชันธุ 5 อายุตนะ 12 ธาตุ 18 ฯลฯ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต ทั้งภายในและภายนอก
 เป็นสิ่งไม่เที่ยง ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา และตรัสตำหนิความเห็นในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่า
 เที่ยงว่าเป็นมิจฉาปฏิญญา เป็นความเห็นที่ผิดไปจากความเป็นจริงซึ่งเป็นความวิปัสสนา แต่พระพุทธ
 องค์ก็ได้ทรงให้บรรดาสาวกหมั่นพิจารณาความไม่เที่ยง เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด
 หมดความยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง เกิดเป็นสัมมาทิฐิรู้ความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง สมดังที่
 พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส (เป็นไปไม่ได้เลย) ที่บุคคลผู้
 ถึงพร้อมด้วยทิฐิ จะพึงเข้าไปยึดถือสังขารอะไรๆ ว่าเที่ยง ว่าเป็นสุข จะพึงเข้าไปยึดถือธรรมอะไร
 ว่าเป็นอัตตา”³ เพราะฉะนั้นการมีความเห็นว่ามีสิ่งหรือสภาวะบางอย่างเที่ยงแท้ ไม่เปลี่ยนแปลง
 เช่น พรหมมัน อาตมัน ชีวิต โลก ฯลฯ ดังที่เกิดเป็นความเชื่อตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล มาสู่ยุค
 พุทธกาลจนกระทั่งยังมีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นความเห็นที่พุทธศาสนาไม่เห็นด้วย เพราะขัด
 กับคำสอนเรื่องอนิจจังซึ่งเป็นลักษณะสากลของสังขารทั้งปวง และเมื่อนำความเห็นซึ่งเป็น
 มิจฉาปฏิญญาใช้ในการพิจารณาการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณจึงทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิดพลาดไป

4.3.2.2 ความสอดคล้องกันระหว่างการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณกับอนิจจัง

เมื่อผู้วิจัได้เสนอข้อมูลที่ถูกตองตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับความจริงของ
 สังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยงแล้ว จึงเป็นไปได้ว่าเมื่อนำความเชื่อที่ถูกตองคืออนิจจังมาพิจารณาการ
 พยากรณ์ด้วยพุทธญาณข้อขัดแย้งต่างๆ จะหมดไป ซึ่งจะได้วิเคราะห์ในหัวข้อนี้

¹ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ที่ 4 ภาคที่ 1, น. 303.

² มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ที่ 2, น. 172.

³ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่ม ที่ 1 ภาคที่ 1, น. 332.

ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับอนิจจังที่ผู้วิจัยตั้งประเด็นไว้เกิดจากความเข้าใจว่าการที่ชีวิตของผู้ได้รับพุทธานุภาพไม่เปลี่ยนแปลงเป็นเพราะชีวิตถูกพระเจ้าหรือกรรมเก่ากำหนดมาแล้วจึงเที่ยงที่จะเป็นไปพระพุทธรูปของคัมภีร์ทรงพยากรณ์ได้ถูกต้อง ซึ่งในการวิเคราะห์ความขัดแย้งที่เนื่องด้วยกฎแห่งกรรมก็ได้อภิปรายไปแล้วว่าชีวิตไม่ได้เป็นไปเพราะอำนาจของพระเจ้าและกรรมเก่าแต่เพียงอย่างเดียวและได้พิสูจน์แล้วเช่นกันว่าชีวิตก็อยู่ภายใต้ความเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ดังนั้นในการวิเคราะห์ความไม่ขัดแย้งกันของพุทธานุภาพกับอนิจจัง ต้องพิจารณาด้วยว่าชีวิตของบุคคลต่างๆ ที่ปรากฏในพุทธานุภาพเป็นไปตามหลักอนิจจังหรือไม่ด้วยการใช้หลักในการพิจารณา คือต้องเป็นสังขตธรรม คือธรรมที่เป็นรูปและมีรูปอันถูกปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ ชั้น 5 ธาตุ 18 อายุตนะ 12 เป็นต้น โดยสภาวะของอนิจจังคือตัวมันเองปฏิเสธความเที่ยง ที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมสลายไป มีการเปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อยๆ ทำให้เป็นของชั่วคราวอยู่ได้ชั่วคราว

เมื่อพิจารณาชีวิตของบุคคลที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นตัวอย่างในการพิจารณาทุกคนล้วนตกอยู่ในความไม่เที่ยง ในภาพรวมชีวิตอันประกอบด้วยรูปและนามถือเป็นสังขตธรรม เพราะต้องอิงอาศัยกันจึงเกิดเป็นชีวิตได้ และเพราะชีวิตเกิดขึ้นได้ด้วยการอิงอาศัยกันนี้เอง ทำให้พบกับความเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย เมื่อเกิดแล้วก็แก่ เจ็บ และตายไปในที่สุด ถือเป็นของชั่วคราวตั้งอยู่ตลอดไปไม่ได้ ซึ่งในภาพรวมทุกชีวิตล้วนอยู่ในเกณฑ์การพิจารณาว่าไม่ขัดแย้งกับหลักอนิจจัง ซึ่งอาจยังมีการโต้แย้งว่าความเป็นอนิจจังของชีวิตในแง่ที่เป็นที่เข้าใจกันคืออยู่แล้ว แต่ในบางประเด็นซึ่งเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้จนดูเหมือนว่าเป็นของเที่ยงก็ยังคงเป็นที่สงสัยอยู่ จึงจำเป็นต้องพิจารณาในรายละเอียดของแต่ละตัวอย่างด้วย

ในกรณีของทีฆาวุและปุกกุสาติที่เมื่อสิ้นชีวิตไปก็จะอยู่ในพรหมชั้นสุทธาวาสก็เพราะเป็นที่เกิดเฉพาะของพระอนาคามี¹ อนาคามีผลนี้ก็ยังเป็นอนิจจังเพราะเป็นสังขตธรรมเกิดจากเหตุปัจจัยหลายประการทำให้เกิดขึ้น เช่น พิจารณาข้อธรรมต่างๆ จนละสังโยชน์ 5 เบื้องต้นได้ เป็นของชั่วคราวเพราะยังอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้วย่อมสลายไป การเปลี่ยนแปลงนี้ก็คือการพัฒนาไปสู่อรหัตมรรคและอรหัตผลซึ่งเมื่อบรรลุอรหัตผลแล้วก็ย่อมปริญพพาน ส่วนพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร การที่ได้เป็นอัครสาวก ก็เพราะทั้งสองท่าน สร้างเหตุ ปัจจัยหลายประการด้วยตนเองมาเป็นเวลานาน หลักฐานจากอรรถกถากล่าวไว้ว่าทั้งสองท่านได้รับพุทธานุภาพจากพระพุทธเจ้าในอดีตมาแล้ว ซึ่งการได้รับพุทธานุภาพก็เท่ากับเป็นการยืนยันความแน่นอนว่าสิ่งที่ปรากฏในคำพยากรณ์ย่อมเกิดขึ้น ด้วยพระปรีชาญาณที่ได้ชี้แจงไว้ทำให้

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 291.

พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงรู้เห็นเหตุและปัจจัยที่จะเป็นไปในอนาคต หากชีวิตเที่ยงที่จะเป็นไปจริงผู้ได้รับคำพยากรณ์ก็ไม่จำเป็นต้องชวนชวาททำสิ่งใด แต่การที่พระพุทธองค์มั่นใจว่าต้องได้เป็นเพราะทรงพิจารณาเห็นเหตุปัจจัยในอดีตที่กระทำมาว่าบริบูรณ์แล้ว ญาณที่สั่งสมก็แก้วรอบแล้ว ความแน่นอนในการเป็นอัครสาวกจึงเกิดขึ้น แต่ความแน่นอนนี้ก็เกิดจากการสร้างเหตุและปัจจัย ดังนั้นจึงไม่ใช่ความเที่ยง อีกทั้ง หากชีวิตเที่ยงที่จะเป็นไปแล้วเหตุปัจจัยทั้งหลายที่สั่งสมมาย่อมไม่มีผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง แต่จากพุทธพยากรณ์พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นย่อมแสดงถึงความไม่เที่ยง เช่น ที่ขาวและปุกกุสชาติที่เดิมเป็นเพียงปุกุชุน แต่เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วก็ได้เป็นอริยบุคคล หากชีวิตเที่ยงทั้งสองท่านย่อมไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองจากปุกุชุนมาเป็นอริยบุคคลได้ และหากชีวิตเที่ยงผู้ที่เคยเกิดเป็นคนหรือสัตว์ก็จะต้องเป็นคนหรือเป็นสัตว์ไปตลอดไม่มีทางเปลี่ยนแปลงได้ แต่เมื่อพิจารณาจากพุทธพยากรณ์ที่ได้อ้างถึงในบทที่ 2 หลายท่านที่บางชาติเป็นกษัตริย์ บางชาติก็เกิดเป็นคนธรรมดา บางชาติก็เกิดเป็นพญานาค บางชาติเกิดเป็นเทวดา หรือบางชาติก็ตกนรก ฯลฯ แต่เพราะชีวิตไม่เที่ยงเหตุปัจจัยที่แต่ละคนกระทำมาจึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

ส่วนกรณีของ จุนทสุกริก กพารัมชณกะ และพระนาง โรหิณี สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้ดูเหมือนว่าเที่ยงที่จะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ ตามที่พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ แต่เหตุการณ์ทั้งหมดล้วนเกิดจากเหตุปัจจัยทำให้เป็นไป ซึ่งต้องอธิบายในแง่ของกฎแห่งกรรม กล่าวคือทั้ง 3 คนล้วนสร้างเหตุปัจจัยอันเป็นกรรมด่าคือกรรมชั่วยอมส่งผลให้ได้รับวิบากไม่ดี ดังนั้นเมื่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งที่เกิดจากการอิงอาศัยกันของเหตุปัจจัยย่อมไม่เที่ยง เพราะเมื่อกรรมอันเกิดจากเหตุปัจจัยนี้หมดกำลัง วิบากที่ได้รับอยู่ย่อมเปลี่ยนแปลงไป แต่จะเป็นไปอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัยอื่นทั้งอดีตและปัจจุบันว่าเหตุปัจจัยใดจะมีกำลังให้ผลก่อน

ในประเด็นเกี่ยวกับอนิจจังมีข้อควรพิจารณาว่า ผู้วิจัยตั้งคำถามด้วยสมมติฐานว่าการเข้าใจที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องอนิจจังทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าชีวิตเที่ยงที่จะเป็นไป ดังนั้นในการวิเคราะห์ข้อมูลความสอดคล้องของอนิจจังและการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณครั้งนี้จึงต้องอธิบายประเด็นเกี่ยวกับความเข้าใจอนิจจังไม่ถูกต้องออกเป็น 2 ประการ ประการแรกคือ อนิจจังหมายถึง ลักษณะที่แสดงให้เห็นความเป็นของไม่เที่ยง ไม่คงที่ของสิ่งต่างๆ สิ่งเหล่านั้นจะต้องมีสภาวะที่ปฏิเสธความเที่ยง มีความเกิด – ดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นของชั่วคราว ซึ่งสิ่งที่อยู่ภายใต้ความเป็นอนิจจังก็คือสังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าในแง่ของการพิจารณารูป – นามที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิตถือเป็นสังขตธรรม เพราะต้องอิงอาศัยกันจึงเกิดขึ้นได้ ซึ่งการอิงอาศัยกันนี้เองทำให้พบกับความเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย เมื่อเกิดแล้วก็แก่ เจ็บ และตายไป

ในที่สุด ตั้งอยู่ตลอดไปไม่ได้ ดังนั้นชีวิตที่หมายถึงการประกอบกันเข้าของรูป – นาม ในทุกตัวอย่างของการพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพที่นำมาพิจารณาจึงล้วนอยู่ในเกณฑ์การพิจารณาว่าไม่ขัดแย้งกับหลักอนิจจัง

ประการที่สองคือการตีความความหมายของอนิจจัง ชีวิตไม่เที่ยงออกไปอีกแง่หนึ่งซึ่งไม่ตรงตามสภาวะที่เป็นจริงของอนิจจังที่หมายถึงการดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ ล้วนเกิดดับไม่คงทน คืออาจเกิดความเข้าใจว่าอนิจจัง คือการที่ทุกสิ่งในชีวิตต้องเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปของชีวิตไม่สามารถเกิดความแน่นอนได้ ความเข้าใจอนิจจังในรูปแบบนี้ทำให้เกิดความคล้ายคลึงกับประเด็นเรื่องศักยภาพมนุษย์ กล่าวคือ การที่ชีวิตสามารถเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นหรือแย่ลงได้นี่เองทำให้เกิดผลสำเร็จตามความตั้งใจและการเพียรสร้างเหตุคือกรรมใหม่ และกระบวนการการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความตั้งใจและการสร้างกรรมใหม่นี้เองที่สามารถทำให้เกิดเงื่อนไข คือความไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อสร้างเหตุเช่นนี้ย่อมเกิดผลเช่นนี้แน่นอน เพราะฉะนั้นการแม้จะเป็นการพิจารณาอนิจจังในแง่การพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพก็ไม่ขัดกับหลักอนิจจัง เพราะด้วยพระญาณของพระพุทธองค์ที่ทรงเป็นสัมพัทธ์ญาณทรงสามารถเห็นความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากเหตุปัจจัยที่มนุษย์กระทำสั่งสมเรื่อยมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และที่กำลังจะทำในอนาคต ทำให้ทรงทราบถึงความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากเหตุปัจจัยที่มนุษย์กระทำย่อมมีผลอย่างแน่นอน

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าแม้จะมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับอนิจจังเกิดขึ้น 2 ประการ แต่เมื่อพิจารณาอนิจจังอย่างถูกต้องแล้วการพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพกับอนิจจังไม่มีความขัดแย้งกันแต่อย่างใด

4.3.3 การพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพกับตัวตนเที่ยงแท้

แนวคิดที่เชื่อในตัวตนเที่ยงแท้ นำไปสู่ปัญหาคือหากมองการพยากรณ์ด้วยความเชื่อนี้อาจเกิดการตีความว่า เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ได้อย่างแม่นยำเพราะมีตัวตนเที่ยงแท้ ที่เป็นผู้กระทำและรับผลจากการกระทำ ในระยะเวลาอันยาวนานตามที่ปรากฏในตัวอย่างของการพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพและสามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ ซึ่งความคิดนี้ขัดแย้งกับคำสอนเรื่องอนัตตา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาว่า พุทธศาสนาเถรวาทอธิบาย เรื่องอนัตตาอย่างไร และการพยากรณ์ด้วยพุทธานุภาพจะสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอนัตตาได้อย่างไร

4.3.3.1 ทศนะของพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่ออนัตตา

ในหัวข้อนี้จะอธิบายว่าพุทธศาสนากล่าวถึงอนัตตาอย่างไร มีขอบเขตครอบคลุมทุก

สิ่งหรือไม่ รวมทั้งอภิปรายแนวคิดว่ามีตัวตนแท้ที่ เป็นผู้กระทำและรับผลการกระทำ รวมทั้งบังคับบัญชาได้นั้นมีความขัดแย้งกับคำสอนเรื่องอนัตตาอย่างไร

ลักษณะสำคัญที่บ่งบอกความเป็นอนัตตาคือ ความเป็นของสูญ ไม่มีความเป็นเจ้าของ เป็นสิ่งที่ทำตามชอบใจไม่ได้ และปฏิเสธต่ออัตตา¹ ซึ่งพระธรรมปิฎก (สมณศักดิ์ในขณะนั้น) ได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นอนัตตาว่า เป็นของสูญเพราะเป็นเพียงการประชุมกันขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อย วางเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เมื่อเป็นเพียงการรวมกันเข้าขององค์ประกอบย่อยทั้งหลาย จึงเป็นสภาพที่หาเจ้าของไม่ได้ เมื่อไม่เป็นของของใครจริงจึงไม่อยู่ในอำนาจที่จะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนา เป็นสภาวะธรรมที่ดำรงอยู่ตามธรรมดา เช่นธรรมที่เป็นสังขตะก็เป็นไปโดยอิงอาศัยอยู่กับสิ่งอื่น และปฏิเสธอัตตาเพราะโดยสภาวะของมันเองแย้งต่อความเป็นอัตตา มีแต่ภาวะที่ตรงข้ามกับความเป็นอัตตา²

ผู้วิจัยได้นำพุทธพจน์ “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” มาอภิปรายขยายความขอบเขตของอนิจจังในหัวข้อ 4.2.2.1 พบว่าอนิจจังความไม่เที่ยงเป็นสภาพของสังขารหรือสังขตธรรมซึ่งเป็นธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง และความเป็นอนิจจังก็ไม่ครอบคลุมพระนิพพานเนื่องจากเป็นธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง³ แสดงว่าจะต้องมีทั้งธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งและธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ซึ่งอสังขตธรรมก็คือชื่อของธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง⁴ เพราะฉะนั้นนิพพานก็คืออสังขตธรรม ที่กล่าวว่าอสังขตธรรมคือนิพพานเป็นธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง เนื่องจากมีอสังขตลักษณะ 3 ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอสังขตสูตรว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตธรรม 3 นี้ 3 คืออะไร คือความเกิดขึ้นไม่ปรากฏ ความเสื่อมสิ้นก็ไม่ปรากฏ เมื่อตั้งอยู่ความแปรไปก็ไม่ปรากฏ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะ

¹ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 2 วิภังค์ ภาคที่ 1 และอรรถกถา, น. 172.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 309 – 310.

³ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, น. 464.

⁴ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 1 ธรรมสังคณี ภาคที่ 2 และอรรถกถา, น. 391.

ของอสังขตธรรม 3 ประการนี้แล ¹ และพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงธรรมชาติปรุงแต่งไม่ได้คือพระนิพพาน ไว้ในตติยนิพพานสูตร ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซ้ การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ฉะนั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้วจึงปรากฏ² การที่ต้องกล่าวถึงนิพพาน เพราะนิพพานเป็นอสังขตธรรมซึ่งจัดเป็นธรรมในอีกลักษณะหนึ่งในพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากอสังขตธรรมแล้วยังมีสังขตธรรมที่เป็นธรรมอีกลักษณะหนึ่ง โดยสรุปก็คือธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนาเถรวาทเมื่อพิจารณาในแง่มุมของการมีอยู่ จะแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ คือธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งและไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ดังนั้นเมื่อพิจารณาพุทธพจน์ที่ว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา คำว่าธรรมทั้งปวงจึงครอบคลุมทั้งธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งและไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง และความเป็นอนัตตาตามหลักฐานและข้อมูลก็น่าจะครอบคลุมสรรพสิ่งทั้งที่เป็นสังขตธรรม เช่น ชั้นที่ 5 ธรรมชาติที่เป็นรูปและมีใช้รูป ฯลฯ และอสังขตธรรมคือนิพพาน หากนิพพานเป็นอัตตาความหลุดพ้นก็จะมี เพราะความเห็นว่ามีอัตตาเป็นสัสสตปฏิญฺฐิ³ ซึ่งเป็นมิจฉาทิญฺฐิ⁴ หากยังมีมิจฉาทิญฺฐิอยู่ก็ไม่สามารถพ้นทุกข์ได้⁴

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุ ตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, น. 205 – 206.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อุทาน เล่มที่ 1 ภาคที่ 3, น. 722 – 723.

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 279.

⁴ หากสนใจศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับนิพพานว่าเป็นอัตตาหรืออนัตตา สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตของ รศ.ดร. วชิระ งามจิตจรเจริญ เรื่อง “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท: อัตตาหรืออนัตตา”.

ในพระไตรปิฎกปรากฏหลักฐานว่าพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงลักษณะของสิ่งทั้งหลายว่าเป็นอนัตตาหลายแห่ง เช่น อติตนาคตปัจจุบันนา นัตต สุตฺต พระพุทธเจ้าตรัสว่าอายตนะภายในทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตเป็นอนัตตา ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา จะกล่าวไปไปถึงจักขุที่เป็นปัจจุบันแล้ว อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเหยื่อในจักขุที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินจักขุที่เป็นอนาคต ย่อมปฏิบัติเพื่อ เบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งจักขุที่เป็นปัจจุบัน หู จมูก ลิ้น กาย ใจที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา จะกล่าวไปไปถึงใจที่เป็นปัจจุบันแล้ว อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเหยื่อในใจที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินใจที่เป็นอนาคต ย่อมปฏิบัติเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งใจที่เป็นปัจจุบัน¹ พระพุทธองค์ยังตรัสว่าอายตนะภายนอก ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตเป็นอนัตตา ในพาหิรสุตฺต ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา จะกล่าวไปไปถึงรูปที่เป็นปัจจุบันแล้ว อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเหยื่อในรูปที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินในรูปที่เป็นอนาคต ย่อมปฏิบัติเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งรูปที่เป็นปัจจุบัน เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณที่เป็นอดีตและอนาคต เป็นอนัตตา จะกล่าวไปไปถึงที่เป็นปัจจุบันแล้ว อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีเหยื่อในธรรมารมณเป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินในธรรมารมณที่เป็นอนาคต ย่อมปฏิบัติเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับซึ่งธรรมารมณที่เป็นปัจจุบัน²

พระพุทธองค์ยังทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ เพื่อทรงย้ำว่าขั้น 5 เป็นอนัตตา ความโดยสรุปว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ใน

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 4 ภาคที่ 1, น. 10.

² เรื่องเดียวกัน, น. 11.

รูป เวทนาสัญญา สังขาร วิญญาณว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย¹

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรง ย้ำว่า ไม่ว่าจะพิจารณาชั้น 5 ในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ชั้น 5 ก็ยังเป็นอนัตตา ดังที่ปรากฏในอดีตานาคตปัจจุบันนสูตร ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปที่เป็นอดีต รูปที่เป็นอนาคต เป็นอนัตตา จักกล่าวถึงรูปที่เป็นปัจจุบันไปไยเล่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเป็นผู้ไม่มีความอาลัยในรูปที่เป็นอดีต ไม่เพิลิตเพลินในรูปที่เป็นอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับรูปที่เป็นปัจจุบัน เวทนาที่เป็นอดีต เวทนาที่เป็นอนาคตเป็นอนัตตา ฯลฯ สัญญาที่เป็นอดีต สัญญาที่เป็นอนาคต เป็นอนัตตา ฯลฯ สังขารที่เป็นอดีต สังขารที่เป็นอนาคต เป็นอนัตตา ฯลฯ วิญญาณที่เป็นอดีต วิญญาณที่เป็นอนาคต เป็นอนัตตา จักกล่าวถึงวิญญาณที่เป็นปัจจุบันไปไยเล่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเป็นผู้ไม่มีความอาลัยในวิญญาณที่เป็นอดีต ไม่เพิลิตเพลินวิญญาณที่เป็นอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับวิญญาณที่เป็นปัจจุบัน²

ยังมีข้อความในอรรถกถาที่กล่าวว่าธรรมทั้งหลายไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตา ประกอบด้วยชั้น 5 อายุตนะ 12 ธาตุ 18 เป็นอนัตตา ซึ่งธรรมทั้งปวงในที่นี้ไม่ได้กล่าวถึงธรรมที่เป็นอสังขตะ จึงปรากฏเพียงการอธิบายในแง่ของชั้น 5 ดังนี้

บทว่า สพุเพ ฐมา นาลิ อภินิเวสาย นี้ อธิบายว่า ชั้น 5 อายุตนะ 12 ธาตุ 18

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค ภาคที่ 1 และอรรถกถา , น. 52 - 53.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1, น. 49.

ชื่อว่ากรรมทั้งปวง กรรมแม้ทั้งหมดเหล่านั้น ไม่ควร คือไม่เรียน ไม่ปรารถนา ไม่ประกอบได้ด้วยความยึดมั่นด้วยอำนาจแห่งตัณหาและทิฏฐิ เพราะเหตุไร เพราะไม่ดำรงอยู่โดยอาการที่บุคคลจะถือเอาได้ จริงอยู่ กรรมทั้งหลายมีขั้น 5 เป็นต้นนั้น แม้จะถือว่าเป็นของเที่ยง ความไม่เที่ยงเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น แม้จะถือว่าเป็นสุข ความทุกข์เท่านั้น ย่อมถึงพร้อม แม้จะถือว่าเป็นอิตตา อนัตตาเท่านั้น ย่อมปรากฏเพราะฉะนั้น บุคคลจึงไม่ควรเพื่อยึดมั่น¹

นอกจากจะมีพุทธพจน์ที่ตรัสยืนยันเกี่ยวกับความเป็นอนัตตาในกรรมทั้งปวง ก็ยังมีพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสในเชิงตำหนิว่าความยึดมั่นถือมั่นทำให้เกิดความเห็นว่ามีอิตตา เช่น อทุกขมสุขีสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะถือมั่นอะไร เพราะยึดมั่นอะไรจึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า อิตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์ทั้งสุข เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่สลายไป ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะถือมั่นรูป เพราะยึดมั่นรูป จึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า อิตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์ทั้งสุข หลังจากตายไปแล้ว ย่อมไม่สลายไป เมื่อเวทนามีอยู่ ฯลฯ เมื่อสัญญาามีอยู่ ฯลฯ เมื่อสังขารมีอยู่ ฯลฯ เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะถือมั่นวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ จึงเกิดทิฏฐิขึ้นอย่างนี้ว่า อิตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์ทั้งสุขหลังจากตายไปแล้ว ย่อมไม่สลายไป²

ในอิตตานุทิฏฐิสูตรก็กล่าวในทำนองเดียวกันกับอทุกขมสุขีสูตรว่าความยึดมั่นทำให้เกิดความเห็นว่าเป็นตัวตน ดังนี้ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป จึงเกิดมีอิตตานุทิฏฐิ เมื่อเวทนามีอยู่ . . . เมื่อสัญญาามีอยู่ . . . เมื่อสังขารมีอยู่ . . . เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ จึงเกิดมีอิตตานุทิฏฐิ”³

ยังมีข้อความในมหาปุณณมสูตรที่ พระพุทธเจ้าตรัสตำหนิผู้ที่มีความเชื่อ ว่ามีอิตตาตัวตนว่า ผู้ที่เห็นอิตตาในสิ่งต่างๆ เป็นผู้ไม่ฉลาดในธรรม ฯลฯ ทำให้เกิดเป็นสักกายทิฏฐิ คือมีความเห็นว่าเป็นตัวของตน ดังนี้

¹ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั เล่ม ที่ 1 ภาคที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2542), น. 157.

² มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค เล่ม ที่ 3, น. 514 – 515.

³ เรื่องเดียวกัน, น. 418.

ดูก่อนภิกษุ ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับในโลกนี้ เป็นผู้ไม่เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดใน
 ธรรมของพระอริยะ ไม่ได้ฝึกในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดใน
 ธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้ฝึกในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมเล็งเห็นรูปโดยความเป็น
 อัตตาบ้าง เล็งเห็นอตตว่ามีรูปบ้าง เล็งเห็นรูปในอตตาบ้าง เล็งเห็นอตตาในรูป
 บ้าง ย่อมเล็งเห็นเวทนาโดยความเป็นอตตาบ้าง เล็งเห็นอตตว่ามีเวทนาบ้าง
 เล็งเห็นเวทนาในอตตาบ้าง เล็งเห็นอตตาในเวทนาบ้าง ย่อมเล็งเห็นสัญญาโดย
 ความเป็นอตตาบ้าง เล็งเห็นอตตว่ามีสัญญาบ้าง เล็งเห็นสัญญาในอตตาบ้าง
 เล็งเห็นอตตาในสัญญาบ้าง ย่อมเล็งเห็นสังขารโดยความเป็นอตตาบ้าง เล็งเห็น
 อตตว่ามีสังขารบ้าง เล็งเห็นสังขารในอตตาบ้าง เล็งเห็นอตตาในสังขารบ้าง
 ย่อมเล็งเห็นวิญญานโดยความเป็นอตตาบ้าง เล็งเห็นอตตว่ามีวิญญานบ้าง
 เล็งเห็นวิญญานในอตตาบ้าง เล็งเห็นอตตาในวิญญานบ้าง ดูก่อนภิกษุ
 อย่างนี้แลสักกายทิฏฐิจึงมีได้¹

พระพุทธเจ้ายังตำหนิความเห็นว่าเป็นอตตาในสิ่งที่ไม่เป็นอตตาคือเป็นคำที่ไม่ควร
 ในฉกัถกสูตร ดังนี้

ผู้ใดกล่าวอย่างนี้ว่าจักขุเป็นอตตา คำของผู้นั้นไม่ควร จักขุย่อมปรากฏแม้
 ความเกิด แม้ความเสื่อม ก็สิ่งใดแล ปรากฏแม้ความเกิดแม้ความเสื่อม สิ่งนั้น
 ต้องกล่าวได้อย่างนี้ว่า อตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไปเพราะฉะนั้น คำของผู้ที่
 กล่าวว่าจักขุเป็นอตตานั้นจึงไม่ควร ด้วยประการฉะนี้ จักขุจึงเป็นอนัตตา ผู้ใด
 กล่าวว่า รูปเป็นอตตา คำของผู้นั้นไม่ควร รูปย่อมปรากฏแม้ความเกิด แม้ความ
 เสื่อม ก็สิ่งใดแล ปรากฏแม้ความเกิด แม้ความเสื่อม สิ่งนั้นต้องกล่าวได้อย่างนี้
 ว่า อตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไป เพราะฉะนั้นคำของผู้ที่กล่าวว่า รูปเป็น
 อตตานั้นจึงไม่ควร ด้วยประการฉะนี้ จักขุจึงเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นอนัตตา ผู้ใด
 กล่าวว่า จักขุวิญญานเป็นอตตา คำของผู้นั้นไม่ควร จักขุวิญญานย่อม
 ปรากฏแม้ความเกิด แม้ความเสื่อม ก็สิ่งใดแลปรากฏแม้ความเกิดแม้ความ
 เสื่อม สิ่งนั้นต้องกล่าวได้อย่างนี้ว่า อตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไป
 เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่าจักขุวิญญานเป็นอตตานั้น จึงไม่ควร ด้วย

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุपरิปณณาสกั เล่ม ที่
 3 ภาคที่ 1, น. 172.

ประการฉะนี้ จักขุจึงเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นอนัตตา จักขุวิญญูณจึงเป็นอนัตตา ผู้ใดกล่าวว่า จักขุสัมผัสเป็นอัตตา คำของผู้นั้นไม่ควร จักขุสัมผัสย่อมปรากฏ แม้ความเกิด แม้ความเสื่อม ก็สิ่งใดแล ปรากฏแม้ความเกิด แม้ความเสื่อม สิ่งนั้นต้องกล่าวได้โดยนัยว่า อัตตาของเราเกิด ในแลเสื่อมไปเพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่าจักขุสัมผัสเป็นอัตตานั้น จึงไม่ควร ด้วยประการฉะนี้ จักขุจึงเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นอนัตตา จักขุวิญญูณจึงเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสจึงเป็นอนัตตา ผู้ใดกล่าวว่า เวทนาเป็นอัตตา คำของผู้นั้นไม่ควร เวทนาย่อมปรากฏ แม้ความเกิด แม้ความเสื่อม ก็สิ่งใดแล ปรากฏแม้ความเกิด แม้ความเสื่อม สิ่งนั้นต้องกล่าวได้โดยนัยว่า อัตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไป เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่าเวทนาเป็นอัตตานั้น จึงไม่ควร ด้วยประการฉะนี้ จักขุจึงเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นอนัตตา จักขุวิญญูณจึงเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสจึงเป็นอนัตตา เวทนาจึงเป็นอนัตตา ผู้ใดกล่าวว่า ตัณหาเป็นอัตตา คำของผู้นั้นไม่ควร ตัณหาย่อมปรากฏแม้ความเกิด แม้ความเสื่อม ก็สิ่งใดแล ปรากฏแม้ความเกิด แม้ความเสื่อมสิ่งนั้น ต้องกล่าวได้โดยนัยว่า อัตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไป เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า ตัณหาเป็นอัตตานั้น จึงไม่ควรด้วยประการฉะนี้ จักขุจึงเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นอนัตตา จักขุวิญญูณจึงเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสจึงเป็นอนัตตา เวทนาจึงเป็นอนัตตา ตัณหาจึงเป็นอนัตตา¹

ความสำคัญว่ามีอัตตาในสิ่งที่เป็นอนัตตาอันได้แก่ ชันธ 5 เป็นต้น ดังที่ปรากฏในพระสูตรที่นำมาเป็นตัวอย่างนี้พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นความวิปลาสเพราะเห็นผิดไปจากความเป็นจริงและย่อมเวียนว้ายตายเกิดต่อไป ดังนี้

สัตว์เหล่าใดสำคัญว่าเที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง สำคัญว่าสุขในสิ่งที่เป็นทุกข์ สำคัญว่าเป็นอัตตาในสิ่งที่เป็นอนัตตาและสำคัญว่างาม มโนสิ่งที่ไม่งาม ถูกความเห็นผิดชักนำไปแล้ว ความคิดซัดส่ายไปมีความสำคัญ (คิดเห็น) วิปลาส สัตว์

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุपरิปณณาสกั เล่ม ที่ 3 ภาคที่ 2, น. 489 – 490.

เหล่านั้นชื่อว่า ถูกเครื่องผูกของมารผูกไว้แล้ว เป็นคนไม่เกษมจากโยคะ ย่อม
เวียนเกิดเวียนตายไป¹

พระพุทธรูปองค์หนึ่งทรงตำหนิความยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เป็นอัตตาคือเป็นอัตตานั้นเป็นความ
วิปลาส เป็นสักกายทิฐิและอิตตานุทิฐิ ซึ่งทิฐิเหล่านี้ถือเป็นมิจฉาทิฐิเพราะเป็นความเห็นผิด
และไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์² ในอิตตานุทิฐิสถูตรพระพุทธรูปองค์หนึ่งให้พิจารณาสิ่งทั้งหลายว่า
เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เพื่อให้ละความเห็นว่ามีตัวตนได้ ดังนี้

ดูก่อนภิกษุ บุคคลรู้เห็นจักขุแล โดยความเป็นอนัตตาจึงจะละอิตตานุทิฐิได้³ รู้
เห็นรูปโดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอิตตานุทิฐิได้ รู้เห็นจักขุวิญญานโดย
ความเป็นอนัตตา จึงจะละอิตตานุทิฐิได้ รู้เห็นจักขุสัมผัสโดยความเป็น
อนัตตา จึงจะละอิตตานุทิฐิได้ รู้เห็นแม่สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข
เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละ
อิตตานุทิฐิได้ บุคคลรู้เห็นหู รู้เห็นจมูก รู้เห็นลิ้น รู้เห็นกาย รู้เห็นใจโดยความ
เป็นอนัตตา จึงจะละอิตตานุทิฐิได้ รู้เห็นธรรมารมณ โดยความเป็นอนัตตา จึง
จะละอิตตานุทิฐิได้ รู้เห็นมโนวิญญานโดยความเป็ อนัตตา จึงจะละอิตตา
นุทิฐิได้ รู้เห็นมโนสัมผัสโดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอิตตานุทิฐิได้ รู้เห็นแม่
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็น
ปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอิตตานุทิฐิได้ ดูก่อนภิกษุเมื่อบุคคลรู้อยู่
อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะละอิตตานุทิฐิได้³

ในอีกนัยหนึ่ง พระพุทธรูปองค์หนึ่งว่า สักกายทิฐิจะไม่มีได้ ด้วยการพิจารณาขั้นที่ 5 ว่า
ไม่เป็นอัตตา ดังต่อไปนี้

ดูก่อนภิกษุ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ได้เห็นพระอริยะฉลาด
ในธรรมของพระอริยะ ฝึกดีแล้วในธรรมของพระอริยะได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดใน
ธรรมของสัตบุรุษ ฝึกดีแล้วในธรรมของสัตบุรุษย่อมไม่เล็งเห็นรูปโดยความเป็น

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต เล่ม ที่ 2,
น. 172.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, น. 196.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ที่
4 ภาคที่ 1, น. 305.

อิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาว่ามีรูปบ้าง ไม่เล็งเห็นรูปในอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาในรูปบ้าง ย่อมไม่เล็งเห็นเวทนาโดยความเป็นอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาว่ามีเวทนาบ้าง ไม่เล็งเห็นเวทนาในอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาในเวทนาบ้าง ย่อมไม่เล็งเห็นสัญญาโดยความเป็นอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นสัญญาในอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาในสัญญาบ้าง ย่อมไม่เล็งเห็นสังขารโดยความเป็นอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาว่ามีสังขารบ้าง ไม่เล็งเห็นสังขารในอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาในสังขารบ้าง ย่อมไม่เล็งเห็นวิญญาณโดยความเป็นอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาว่ามีวิญญาณบ้าง ไม่เล็งเห็นวิญญาณในอิตตาบ้าง ไม่เล็งเห็นอิตตาในวิญญาณบ้าง ดูก่อนภิกษุ อย่างนี้แล สักกายทิฏฐิจึงไม่มี¹

ในพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักฐานยืนยันคำสอนเรื่องอนัตตาว่าธรรมทั้งปวงทั้งในอดีตปัจจุบัน อนาคต ทั้งภายในและภายนอกว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนเพราะเป็นเพียงการรวมกันขององค์ประกอบต่างๆ จึงบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการไม่ได้ และตรัสตำหนิความเห็นในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอิตตานั้นคือความเห็นที่ผิดไปจากความเป็นจริง เป็นความวิปลาส และพระองค์ก็ทรงให้บรรดาสาวกหมั่นพิจารณาความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เพื่อให้หมดความยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เป็นอิตตาว่าเป็นอิตตา เกิดเป็นสัมมาทิฏฐิรู้ความเป็นอนัตตาในธรรมทั้งปวง ดังพุทธพจน์ที่อ้างในประเด็นเกี่ยวกับอนิจจังว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส (เป็นไปไม่ได้เลย) ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ จะพึงเข้าไปยึดถือสังขารอะไรๆ ว่าเที่ยง ว่าเป็นสุข จะพึงเข้าไปยึดถือธรรมอะไรๆ เป็นอิตตา ”² เพราะฉะนั้นการมีความเห็นว่ามีอิตตาที่เป็นตัวตนเที่ยงแท้เป็นผู้ทำและรับผลกรรม รวมทั้งเป็นตัวเป็นตนที่สามารถบังคับได้ เช่น อาตมัน ชีวิต โลก วิญญาณ อมตะ อิตตาในระดับสูงสุดซึ่งเป็นอิตตาที่แท้จริง ฯลฯ ดังที่เกิดเป็นความเชื่อความเห็นตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน จึงเป็นความเห็นที่พุทธศาสนาเถรวาทไม่เห็นด้วย เพราะขัดกับคำสอนเรื่องอนัตตา และเมื่อนำความเห็นที่ไม่ถูกต้องมาใช้ในการพิจารณาการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณจึงทำให้เข้าใจว่าการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณขัดกับหลักอนัตตา

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุपरินิฆนสาสกั เล่ม ที่ 3 ภาคที่ 1, น. 172 – 173.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปนิฆนสาสกั เล่ม ที่ 1 ภาคที่ 1, น. 332.

4.3.2.2 ความสอดคล้องกันระหว่างการพยากรณ์ด้วยพหุญาณกับอนัตตา

เมื่อผู้วิจัยได้เสนอข้อมูลที่ต้องตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับความจริงของธรรมทั้งปวงว่าเป็นอนัตตาไม่เป็นตัวของตนแล้ว หากนำความเชื่อที่ต้อง คือหลักอนัตตามาพิจารณาการพยากรณ์ด้วยพหุญาณข้อขัดแย้งต่างๆ จะหมดไป ซึ่งจะได้วิเคราะห์ในหัวข้อนี้

ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับอนัตตาเกิดจากความเข้าใจว่าชีวิตมีอัตตาที่เป็นตัวตนแท้ที่เป็นผู้ทำและรับผลกรรม และถูกบังคับให้เป็นไปตามต้องการได้ด้วยอำนาจบางอย่าง เมื่อถูกบังคับได้ชีวิตจึงมีความเที่ยงทำให้พระพุทธรองค์ทรงพยากรณ์ได้ถูกต้อง ซึ่งได้อธิบายไปแล้วว่าชีวิตเป็นไปด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ ชีวิตอยู่ภายใต้ความเป็นอนิจจัง และก็ไม่มีตัวตนเที่ยงแท้ด้วย ดังนั้นในการวิเคราะห์ความไม่ขัดแย้งกันของพุทธพยากรณ์กับอนัตตาต้องพิจารณาด้วยว่าชีวิตของบุคคลต่างๆ ที่ปรากฏในพุทธพยากรณ์เป็นไปตามหลักอนัตตาหรือไม่ ด้วยการชี้หลักในการพิจารณาดังนี้

1. เป็นเพียงการประชุมเข้าขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อยๆ ทั้งหมด
2. เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง
3. ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใครๆ
4. สภาพของมันเองแย้งต่อความเป็นอัตตา ซึ่งครอบคลุมทั้งธรรมที่เป็นสังขตะและอสังขตะ

ข้อสงสัยที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการพยากรณ์ด้วยพหุญาณทั้งหมดล้วนเป็นไปในทำนองเดียวกันกล่าวคือการสงสัยว่ามีอัตตาที่เป็นตัวตนแท้จริงที่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เป็นผู้กระทำและรับผลจากการกระทำ ในหลายตัวอย่างทั้งพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร กลุ่มพระภิกษุวัคคีย์ และเปรต 4 ตนในเรื่องของพระเจ้าปเสนทิโกศล ช่วงระยะเวลาที่ยาวนานข้ามภพข้ามชาติทำให้เกิดความคิดว่าแม้ชีวิตจะไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมสลายไป ก็น่าที่จะมีตัวตนแท้ที่สืบต่อความเป็นไปในชีวิต เป็นตัวตนสามารถควบคุมให้กระทำตามต้องการได้ และเป็นตัวตนที่เกิดในภพภูมิต่างๆ เป็นต้น หรือแม้จะไม่ใช้ช่วงเวลาที่ยาวนานก็อาจเข้าใจว่ามีตัวตน เช่น กรณีของอานนท เศรษฐีและโกรักชัตติยะเฉลลกะ ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 เมื่อพิจารณาในภาพรวมของบุคคลที่ปรากฏในการพยากรณ์ล้วนอยู่ภายใต้ความเป็นอนัตตา ทุกชีวิตเป็นเพียงการรวมกันขององค์ประกอบย่อยต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เมื่อแยกส่วนออกไปก็ไม่สามารถเรียกว่าเป็นตัวเป็นตนได้จึงเป็นสภาพที่หาเจ้าของที่แท้จริงไม่ได้ เมื่อรูปธรรมนามธรรมอันได้แก่ขันธ์ 5 ไม่เป็นตัวเป็นตนไม่สามารถเข้าไปยึดมั่นว่าเป็นตัวเป็นตนได้ จึงไม่อยู่ในอำนาจที่จะ

บังคับให้เป็นไปตามต้องการ เช่น ห้ามป่วย เจ็บหรือตายได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าโดยตัวของมันเอง แຍ້งต่อความเป็นอัตตาตัวตนอย่างสิ้นเชิง

ในกรณีการมองแบบข้ามภพข้ามชาติว่าร่างกายภายนอกเท่านั้นที่เสื่อมสลาย อัตตาเที่ยงแท้ที่พาไปเกิดและรับผล ฯลฯ อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคอธิบายความเห็นเรื่องความมีอยู่ของอัตตาในแง่ที่ว่า “บทว่า โลกิโก คืออัตตา สัตว์ทั้งหลายยอมสำคัญว่า สรีระเท่านั้นสูญหายไป ในโลกนี้ ส่วนอัตตานั้นแหละมีอยู่ในโลกนี้และโลกอื่น สัตว์ทั้งหลายกระทำความสำคัญว่า ตนนั้นแหละยอมมองดูตน จึงสำคัญว่าตนเป็นโลก คืออัตตา ”¹ ความสำคัญว่าตนเป็นโลกคืออัตตานี้เกิดจากความยึดมั่นดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะยึดมั่นรูปเกิดทิวฏฐิขึ้น อย่างนี้ว่า เราคืออัตตาและโลก ละโลกนี้ไปแล้วจักยังมี (เพราะว่า) อัตตานั้น โลกนั้น เป็นของเที่ยง ยั่งยืนติดต่อกันไป มีความไม่แปรไปเป็นธรรมดา ”² คำอธิบายของอรรถกถาทั้งสองตัวอย่างที่อ้างถึงนี้ช่วยให้ทราบว่ ความเข้าใจว่าร่างกายภายนอกเท่านั้นที่เสื่อมสลาย แต่มีอัตตาเที่ยงแท้ที่พาไปเกิดและรับผลเกิดจากความยึดมั่นถือมั่นว่าต้องมีสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งสิ่งนั้นก็คือัตตา

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือ ในบทที่ 3 หัวข้อที่ 3.2.2.1 มีความเชื่อ บางประการที่กล่าวว่ในพุทธศาสนากล่าวถึงอัตตาในหลายระดับทั้งสมมติและปรมาตถ์ และอ้างพุทธพจน์ที่สอนให้มิตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ฯลฯ ว่า “ตน” ในที่นี้เป็นตัวตนระดับปรมาตถ์ เป็นอัตตาที่แท้จริงที่เราต้องพึ่งพาและต้องเข้าถึงให้ได้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่เป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องตามหลักอนัตตา เพราะการมีตนเป็นที่พึ่งในที่นี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงในหัวข้อ 4.2.3.1 ว่าพระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้ในอัสตปิสุตตรแล้วว่าการพึ่ง “ตน” ในที่นี้คือการทำความเพียรเจริญสติปัฏฐาน 4 พิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ไม่ใช่ตนที่หมายถึงอัตตาในระดับปรมาตถ์ อีกทั้งใน อรรถกถาเวปุลลปัพพตสุตตรก็ได้อธิบายการใช้คำว่ตน บุคคล ตัวเรา เขา ฯลฯ ว่เป็นการระบุถึงความมีอยู่ของสิ่งต่างๆ ในระดับสมมติ ไม่ใช่ระดับปรมาตถ์ ดังนี้

อธิบาย คำว่ บุคคล ในบทว่า เอกปุคฺคฺบสุตฺตํ นี้ เป็นโฆหารกถา (กล่าวเป็นโฆหาร) จริงอยู่ เทศนาของพระพุทธเจ้าผู้มีพระภาคมี 2 อย่าง คือสมมติเทศนา

¹ มหาหมฏฐวราชวิทยาลัย, พระสุตตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่มที่ 7 ภาคที่ 1, น. 1074.

² มหาหมฏฐวราชวิทยาลัย, พระสุตตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่มที่ 1 ภาคที่ 1, น. 490.

และปรมัตถเทศนา ในเทศนา 2 อย่างนั้น สมมติเทศนา มีอย่างนี้คือบุคคล สัตว์
หญิง ชาย กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดามาร ปรมัตถเทศนา มีอย่างนี้คืออนิจจัง ทุก
ขัง อนัตตา ชันธ ธาตุ อายตนะ สติปัฏฐาน¹

ดังนั้นตัวตน บุคคล เรา เขา ฯลฯ ก็เป็นเพียงการกล่าวในระดับสมมติ เพราะการมีอยู่
ของเรา เขา นี้ก็เป็นเพียงการอิงอาศัยกันของเหตุปัจจัยต่างๆ ดังที่อรรถกถากล่าวว่า “บทว่า อตฺถิ
กาโย วา ปนสฺส ความว่า สติ เป็นอันเธอเข้าไป ตั้งไว้อย่างนี้ว่า กายมีอยู่ แต่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล
ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเราไม่ใช่ใคร ไม่ใช่
ของใคร”²

เมื่อกล่าวว่ามีอัตตาตัวตนที่แท้จริง ชีวิตเป็นเพียงการประกอบกันขึ้นมาจากเหตุ
ปัจจัยหลายประการ จึงเกิดคำถามว่าชีวิตและการกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะเป็นไปได้อย่างไร ถ้า
ไม่มีผู้กระทำและผู้รับผลจากการกระทำที่เป็นตัวตนที่จะมารองรับ คำถามนี้สามารถมองได้ทั้งใน
แง่ของการกระทำและการรับผลจากการกระทำภายในชาติเดียวและแบบข้ามภพข้ามชาติ ข้อ
สงสัยประเด็นเรื่องการมีตัวตนที่แท้จริงเป็นผู้กระทำและรับผลของการกระทำจึงมีความเกี่ยวข้องกับ
กับเรื่องกรรมโดยตรง เช่น ในสมัยพุทธกาลเคยมีภิกษุคิดสงสัยว่า เมื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณเป็นอนัตตา กรรมที่อนัตตาทำแล้วจะสัมผัสตนได้อย่างไร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับ
ประเด็นนี้ในมหาปฏณณสูตร ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่โมฆบุรุษบางคนในธรรมวินัยนี้ ไม่รู้แล้ว ตกอยู่ใน
อวิชชา ใจมีตัณหาเป็นใหญ่ พึงสำคัญค่าสังสอนของศาสดาอย่างหุนหันพลัน
แล่น ด้วยความปริวิตกว่า ท่านผู้จำเริญ เท่าที่วามานี้ เป็นอันว่า รูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตา กรรมที่อนัตตาทำแล้วจักถูกตนได้อย่างไร
เราจะขอสอบถาม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราได้แนะนำพวกเขาในธรรมนั้นๆ แล้ว
แล พวกเขาจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเพียงหรือไม่เพียง
ภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ไม่เพียง พระเจ้าข้า
พ. ก็สิ่งใดไม่เพียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือสุขเล่า

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อิติวุตตก ๓ เล่มที่ 1
ภาคที่ 4, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 159.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่ม ที่
1 ภาคที่ 1, น. 682.

ภิ. เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดาควรละหรือที่จะ
 เล็งเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ภิ. ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เวทนา . . .

สัญญา . . . สังขาร . . . วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ภิ. ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า.

ภิ. เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดาควรละหรือที่จะ
 เล็งเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ภิ. ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ พวกเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตาม
 ความเป็นจริงดังนี้ว่า รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นอนาคต ทั้งที่
 เป็นปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือมีในภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม
 เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ทั้งหมดนั้น ไม่ใช่ของเรา
 ไม่ใช่เรา ไม่ใช่อัตตาของเรา พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงดังนี้
 ว่าเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
 อดีต ทั้งที่เป็นอนาคต ทั้งที่เป็นปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือมีในภายนอกก็
 ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็
 ตาม ทั้งหมดนั้น ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เราไม่ใช่อัตตาของเรา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 อริยสาวกผู้สดับแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ใน
 สัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะ
 คลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว
 รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ
 ความเป็นอย่างนี้มีได้มี¹

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุบัติปริณาสกั เล่ม ที่
 3 ภาคที่ 1, น. 175 – 178.

การที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบข้อสงสัยว่ากรรมจะสัมผัสตัวตนได้อย่างไร เป็นเพราะทรงรู้ด้วยพุทธญาณว่าตัวตนที่แท้จริงที่ทำการและเป็นตัวรับกรรมนั้นไม่มี จึงตรัสย้อนถามและให้ภิกษุทั้งหลาย ยืนยันความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ของขันธ 5 ที่ประกอบด้วย รูป เป็นต้น ในอรรถกถาหาปุลณนสูตรกล่าวว่ ภิกษุที่เกิดความสงสัยว่ากรรมที่อนัตตาทำแล้วจะสัมผัสตัวตนอย่างไร กลุ่มของภิกษุรูปนั้นได้ทำความเพียร กำหนดพิจารณาหาฎตรูปและอุปาทายรูป กำหนดพิจารณา วิปัสสนามีลักษณะของตนอันมีนามรูปเป็นปัจจัยให้เป็นอารมณ์ แต่เมื่อถูกพระอาจารย์ถามปัญหาเกี่ยวกับมรรคผลกลับไม่สามารถตอบได้ พระอาจารย์ของภิกษุกลุ่มนี้จึงพิจารณาว่าตัวท่านนั้น ไม่รู้ อธิษาศัยของเหล่าภิกษุ จึงเห็นควรที่จะต้องให้พระพุทธองค์ทรงแนะนำสั่งสอน เพราะพระพุทธองค์ทรงสามารถแสดงธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความประพฤติของภิกษุเหล่านั้น¹ ด้วยเหตุผลตามที่ระบุ ในอรรถกถาพระพุทธองค์จึงทรงใช้วิธีการตรัสย้อนถามไตรลักษณ์ของขันธ 5 อันประกอบด้วยรูป ซึ่งสอดคล้องกับอธิษาศัยอันเกิดจากวิธีการปฏิบัติกรรมฐานของภิกษุกลุ่มนี้ และได้ทรงแนะนำด้วยว่าสิ่งที่ควรทำคือหมั่นพิจารณาไตรลักษณ์เพื่อให้เกิดความคลายกำหนดจนจิตหลุดพ้น อีกแห่งหนึ่งที่แสดงข้อสงสัยว่ามีตัวตนผู้ทำกรรมหรือไม่ ปรากฏในอัญญาตีตถยสูตร อัญญาเดียรธีย์ทูลถามว่ามีสมณพราหมณ์ผู้กล่าวว่กรรมพวกหนึ่งบัญญัติว่า ทุกข์ตนทำเอง อีกพวกหนึ่งกล่าวว่าทุกข์ผู้อื่นทำให้ อีกพวกหนึ่งกล่าวว่าทุกข์ตนทำเองด้วยผู้อื่นทำให้ด้วย และสุดท้ายกล่าวว่า ทุกข์เกิดเอง เพราะอาศัยการที่มีใช้ตนเองกระทำ มิใช่ผู้อื่นกระทำ 4 ประการนี้พระพุทธองค์ตรัสไว้้อย่างไร และพวกเขาจะกล่าวอย่างไรจึงจะไม่เป็นการกล่าวต่อพระองค์ พระพุทธองค์จึงตรัสอธิบายว่า

ดูก่อนท่านทั้งหลาย เรากล่าวว่าทุกข์เป็นของอาศัยเหตุเกิดขึ้น ทุกข์อาศัยผัสสะ ะเกิดขึ้น บุคคลผู้กล่าวดังนี้ จึงจะชื่อว่าเป็นผู้กล่าวตามที่เรากล่าวแล้ว ไม่กล่าวต่อเราด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งการคล้อยตามวาทะที่ ถูกไรๆ ก็จะไม่พึงถึงฐานะอันวิญญูชนจะติเตียนได้ ดูก่อนท่านทั้งหลาย ในวาทะ ทั้ง 4 นั้น แม้ทุกข์ที่พวกสมณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้กล่าวว่กรรมบัญญัติว่า ตนทำเอง ก็ย่อมเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย แม้ทุกข์ที่พวกสมณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้กล่าวว่กรรมบัญญัติว่า ผู้อื่นทำให้ ก็ย่อมเกิดเพราะผัสสะเป็นปัจจัย แม้ทุกข์ที่พวกสมณพราหมณ์ผู้กล่าวว่กรรมบัญญัติว่า ตนทำเองด้วย ผู้อื่นทำให้ด้วย ก็ย่อมเกิด เพราะผัสสะเป็นปัจจัย แม้ทุกข์ที่พวกสมณพราหมณ์ผู้กล่าวว่กรรมบัญญัติว่าเกิด

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสกั เล่มที่ 3 ภาคที่ 1, น. 180.

เอง เพราะอาศัยการที่มีใช้ตนเองกระทำ มิใช่ผู้อื่นกระทำย่อมเกิดเพราะผัสสะ เป็นปัจจัย ดูก่อนท่านทั้งหลาย ในวาทะทั้ง 4 นั้น พวกสมณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้กล่าวกรรมบัญญัติว่า ทุกข์ตนทำเอง เว้นผัสสะเสียเขาย่อมเสวยทุกข์ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ พวกสมณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้กล่าวกรรมบัญญัติว่า ทุกข์ผู้อื่นทำให้ เว้นผัสสะเสีย เขาย่อมเสวยทุกข์ดังนี้ ก็มีฐานะที่จะมีได้ แม้พวกสมณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้กล่าวกรรมบัญญัติว่า ทุกข์ตนทำเองด้วย ผู้อื่นทำให้ด้วย เว้นผัสสะเสีย เขาย่อมเสวยทุกข์ดังนี้ ก็มีฐานะที่จะมีได้ ถึงพวกสมณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้กล่าวกรรมบัญญัติว่า ทุกข์เกิดเอง เพราะอาศัยการที่มีใช้ตนเองกระทำ มิใช่ผู้อื่นกระทำให้ เว้นผัสสะเสีย เขาย่อมเสวยทุกข์ดังนี้ ก็มีฐานะที่จะมีได้¹

ใน ติมพุกขสูตร ก็ปรากฏคำถามในทำนองเดียวกับในอัญญุติตถยสูตร คือ ปริพาชกชื่อติมพุกขะทูลถามพระพุทธองค์ว่าสุขและทุกข์นั้นใครเป็นคนทำ ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า ทรงไม่กล่าว่ว่าสุขและทุกข์จะมีใครเป็นผู้กระทำ แต่ทรงกล่าวว่างสุข ทุกข์เกิดขึ้นและดับลงด้วย กระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ดังนี้

ดูก่อนติมพุกขะ เมื่อบุคคลถืออยู่ว่า นั่นเวทนา นั่นผู้เสวย (เวทนา) ดังนี้ แต่เราไม่กล่าวอย่างนี้ว่า สุขและทุกข์ตนกระทำเอง เมื่อบุคคลถูกเวทนาทิ่มแทง (รู้) อยู่ว่าเวทนาอย่างหนึ่ง ผู้เสวย (เวทนา) เป็นอีกคนหนึ่ง ดังนี้ แต่เราไม่กล่าวอย่างนี้ว่า สุขและทุกข์ผู้อื่นกระทำให้ ดูก่อนติมพุกขะ ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุดทั้งสองนั้นว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ. . . ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ เพราะอวิชชานั้นแหละดับด้วยสාරอกโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ. . . ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้²

ในอัญญุติตถยสูตรและ ติมพุกขสูตร พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่ากรรมคือการกระทำและวิบากคือผลของการกระทำ หมายความว่าพระองค์ทรงปฏิเสธวาทะของสมณพราหมณ์เหล่าอื่นที่กล่าวว่าสุข ทุกข์ไม่ใช่เพราะตนทำ ไม่ใช่เพราะผู้อื่นทำ ไม่ใช่เพราะทั้งตนและผู้อื่นทำและ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ที่ 2, น. 134 – 138.

² เรื่องเดียวกัน, น. 87 – 89.

ไม่ใช่เพราะเกิดขึ้นเองทั้งตนและผู้อื่นไม่ได้ทำ แต่การกล่าวว่าคุณเป็นผู้ทำกรรมนั้นเป็นการกล่าวในระดับสมมติเพื่อให้เกิดความเข้าใจและเกิดความรับผิดชอบในการกระทำของบุคคล หากจะกล่าวให้ถูกต้องตามหลักอนัตตา คือทุกสิ่งเกิดขึ้นและดับลงโดยความเป็นเหตุเป็นปัจจัยอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ดังพุทธพจน์ในนวมสูตรว่า “เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”¹ ในเทศนาสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับธรรมที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท อันเป็นธรรมที่แสดงถึงธรรมชาติแห่งการเกิดขึ้นโดยอิงอาศัยกันของเหตุและปัจจัย² ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิจจสมุปบาทเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนาเพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทานเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ โสภปริเทว ทุกขโทมนัสและอุปายาสความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นี้เราเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท ก็เพราะอวิชชานั้นแหละดับด้วยการส่ำรอกโดยไม่เหลือสังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับเพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชราและมรณะโสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้³

กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนี้สามารถอธิบายได้ทั้งในแบบขณะจิตเดียวซึ่งเป็น

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ที่ 2, น. 203.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, น. 116.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ที่ 2, น. 1 – 2.

กระบวนการที่หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลาในทุกขณะของการดำรงชีวิตและแบบข้ามภพข้ามชาติที่แสดงกระบวนการช่วงกว้างระหว่างชีวิตต่อชีวิต¹ ความเป็นไปของชีวิตเมื่อพิจารณาทั้ง 2 แบบล้วนไม่มีอัตราตัวตนแท้ เนื่องจากกระแสของวงจรแห่งการอิงอาศัยกันแห่งเหตุปัจจัยนี้ย่อมเคลื่อนไปตราบไต่ที่ยังมีการกระทำอันประกอบด้วยเจตนาทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล เพราะการกระทำอันประกอบด้วยเจตนานี้ก็คือการสร้างเหตุและปัจจัยที่จะส่งผลต่อชีวิตในอนาคตทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเรื่อยไป วงจรแห่งเหตุปัจจัยนี้จะหยุดได้ด้วยการกระทำกรรมอันเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมคือปฏิบัติตนตามหลักสติปัฏฐาน 4 มีสติระลึกรู้กาย เวทนา จิต และธรรม ดังนั้นความเป็นอนัตตา ไม่มีอัตราที่บังคับบัญชาได้มาเป็นผู้กระทำและรับผลจึงไม่ขัดแย้งกับกฎแห่งกรรม เพราะหากมีอัตราที่บังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้วงจรแห่งเหตุปัจจัยย่อมไม่มี เพราะสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ย่อมขัดขวางไม่ให้กระแสแห่งธรรมตามธรรมชาติไหลไปได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (สมณศักดิ์ในขณะนั้น) ยังได้ให้คำอธิบายแนวคิดเรื่องความไม่มีตัวตนที่แท้จริงที่ผู้กระทำและผู้รับผลของการกระทำว่าจะเป็นไปได้อย่างไร ดังนี้

ที่สมมติเรียกกันว่าคน ว่านาย ก. นาย ข. เราเขานั้นโดยภาวะที่แท้จริงแล้วก็คือกระบวนการที่ไหลเนื่องเป็นกระแสสืบต่อกันไปไม่ขาดสาย มีองค์ประกอบต่างๆ เข้ามาร่วมสัมพันธ์กันอยู่มากมาย มีความเป็นไปปรากฏให้เห็นได้นานาประการสุดแต่เหตุปัจจัยทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในกระบวนการนั้นเองและที่เนื่องด้วยภายนอก เมื่อมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างหนึ่งเกิดเป็นเหตุขึ้นแล้ว ก็ย่อมก่อให้เกิดผลเป็นความเปลี่ยนแปลงขึ้นในกระบวนการนั้น สิ่งที่เราเรียกว่ากรรมและวิบากนั้นก็คือความเป็นไปตามทางแห่งเหตุและผลที่เกิดขึ้นในกระบวนการที่กล่าวนี้ มีความสำเร็จพร้อมอยู่ในตัวกระบวนการนั้นเอง โดยไม่ต้องอาศัยตัวสมมติมี นาย ก. นาย ข. เรา เขา นายสิบ นายพัน มารับสมอ้างเป็นเจ้าของ เป็นผู้ทำหรือเป็นผู้รับผลแต่ประการใด²

นอกจากอนัตตาจะไม่ขัดแย้งกับกฎแห่งกรรมเพราะการที่กฎกรรมแห่งกรรมทำงานได้ก็เพราะกฎแห่งกรรมก็ยังอยู่ภายใต้สภาวะอนัตตา กล่าวคืออนัตตาเป็นสภาวะที่สิ่งต่างๆ มีอยู่

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), น. 84.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) *ไตรลักษณ์: อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา* (กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2547), น.193.

อย่างอิงอาศัยกันและกัน ส่วนกรรมก็คือการที่เหตุและปัจจัยต่างๆ หลายประการอิงอาศัยกันทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ในชีวิตเช่นกัน นอกจากนี้จากการวิเคราะห์พบว่าความเป็นไปในชีวิตทั้งในแง่ของชีวิตในขณะปัจจุบันและความเป็นไปแบบข้ามพบข้ามชาติต่างตกอยู่ภายใต้ความเป็นอนัตตาทั้งสิ้น และเนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้ธรรมทั้งปวงทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต ทรงรู้สภาพความเป็นอนัตตา ทรงสามารถจำแนกกรรมและการให้ผลของกรรมและความซับซ้อนของเหตุและปัจจัยคือปัจจุสมุปบาท ฯลฯ ดังที่ ปฐมทสพลสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่าด้วยพระญาณคือทสพลญาณและจตุเวสารัชฌญาณของพระองค์ทำให้ทรงสามารถประกาศความเกิดขึ้นและดับลงโดยความเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประกอบด้วยทสพลญาณ และจตุเวสารัชฌญาณจึงปฏิญาณฐานะของผู้องอาจ บันลือสีหนาทในบริษัททั้งหลาย ยังพรหมจักรให้เป็นไปว่า ดังนี้รูป ดังนี้ความเกิดขึ้นแห่งรูป ดังนี้ความดับแห่งรูป ดังนี้เวทนา ดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ดังนี้ความดับแห่งเวทนา ดังนี้สัญญา ดังนี้ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา ดังนี้ความดับแห่งสัญญา ดังนี้สังขารทั้งหลาย ดังนี้ความเกิดขึ้นแห่งสังขารทั้งหลาย ดังนี้ความดับแห่งสังขารทั้งหลาย ดังนี้วิญญูณ ดังนี้ความเกิดขึ้นแห่งวิญญูณ ดังนี้ความดับแห่งวิญญูณ ด้วยเหตุนี้ เมื่อปัจจัยนี้มีอยู่ ผลนี้ย่อมมี เพราะการบังเกิดขึ้นแห่งปัจจัยนี้ ผลนี้จึงบังเกิดขึ้น เมื่อปัจจัยนี้ไม่มีอยู่ ผลนี้ย่อมไม่มี เพราะการดับแห่งปัจจัยนี้ ผลนี้จึงดับ ข้อนี้คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญูณ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ก็เพราะอวิชชา นั้นแหละดับด้วยการสํารอกโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญูณ จึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้¹

จากที่ผู้วิจัยได้อธิบายเกี่ยวกับความเป็นอนัตตาว่าเป็นความไม่มีตัวตน ชีวิตดำเนินไปได้ด้วยกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่เป็นไปตามธรรมชาติ การที่ชีวิตไม่ได้เป็นไปด้วยอำนาจของพระเจ้าหรือกรรมเก่าเท่านั้น เพราะชีวิตเป็นไปได้อย่างไร้ด้วยการกระทำอันเป็นกระบวนการของกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นกระบวนการของธรรมชาติ การกระทำของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบันก็เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปได้ และความเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์สามารถสร้างได้ด้วยเหตุ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ที่ 2, น. 103 – 104.

ปัจจัยนี้เองจึงแสดงให้เห็นความไม่เที่ยง เมื่อชีวิตเป็นไปได้ด้วยกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยหลายๆ อย่าง ทำให้เห็นว่าไม่มีสภาวะที่เป็นตัวเป็นตนที่จะบังคับบัญชาให้เป็นไปตามใจชอบได้ เพราะหากมีตัวตนที่เที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง เหตุปัจจัยทั้งหลายที่สร้างขึ้นก็จะไม่สามารถดำเนินไปได้ ความไม่มีตัวตนนี้เองที่สามารถทำให้กระแสแห่งเหตุปัจจัยซึ่งเกิดจากการสร้างกรรมดำเนินไปได้ ทำให้การพยากรณ์ด้วยพุทธญาณไม่ขัดแย้งกับอนัตตาเพราะเป็นการที่พระพุทธรองค์ทรงยืนยันสภาพธรรมตามที่เป็นจริง เพื่อประโยชน์ต่อสัตว์ทั้งปวงในการนำไปพิจารณาถึงความพ้นจากกองทุกข์ หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา

หลังจากได้วิเคราะห์ในทศประเด็นปัญหาแล้วผู้วิจัยพบว่าการพยากรณ์ด้วยพุทธญาณนั้นไม่ขัดแย้งกับกฎแห่งกรรมและไตรลักษณ์ในประเด็นของอนิจจังและอนัตตาแต่อย่างใด ด้วยพุทธญาณอันเป็นสัมพัฏฐญาณที่ทำให้ทรงรู้สิ่งทั้งปวง คือทรงรู้ตามความเป็นจริงว่ามนุษย์เป็นผู้ทำกรรมและต้องรับผลของกรรมที่ตนได้กระทำมนุษย์จึงมีศักยภาพที่จะสร้างสรรพชีวิตให้เป็นไปภายใต้เงื่อนไขบางประการคือการให้ผลของกรรม ทรงรู้สภาพอันเป็นอนิจจังคือสภาวะอันไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาของธรรมที่ถูกปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่ง และทรงรู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่ได้ด้วยการประกอบกันขึ้นของปัจจัยต่างๆ อย่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน จึงไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้ที่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ การพยากรณ์ด้วยพุทธญาณจึงเป็นการตรัสยืนยันความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงของธรรมชาติที่พระองค์ทรงเข้าไปรู้ ดังที่ตรัสในอุปปาทสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะพระตถาคตทั้งหลาย เกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุคือสิ่งที่ทรงตัวเองอยู่ได้อันนั้น (ธัมมฐิตตา) ความตั้งอยู่โดยธรรมดาอันนั้น (ธัมมนิยามตา) ความแน่นอนโดยธรรมดาอันนั้น ตถาคตตรัสรู้บรรลุธาตุนี้ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นได้ตรัสรู้แล้ว ได้หยั่งรู้แล้วจึงบอกแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่นว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา¹

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่ม ที่ 1 ภาคที่ 3, น. 574.